

KUN. KLEMENSAS ARLAUSKAS

ATSIMINIMAI APIE RAŠYTOJĄ IR PEDAGOGĘ MARIJĄ PEČKAUSKAITĘ-ŠATRIJOS RAGANĄ

Kunigas Arlauskas Klemensas, Juozapo sūnus

Gimė 1910 m. lapkričio 23 d., Paviliotės k., Židikų vls., Mažeikių aps.

Mokėsi:

1918–1921 m. Židikų prad. mokykloje,
1921–1924 m. Mažeikių vid. mokykloje,
1924–1925 m. Kretingos progimnazijoje,
1928–1930 m. Italijoje,
1930–1931 m. Kaune,
1931–1938 m. Telšių kunigų seminarijoje.

Išventintas kunigu 1938 m. balandžio 16 d.

Dirbo:

1938–1941 m. Vieکشnuose parapijos vikaru,
1941–1944 m. Kuršėnuose kapelionu,
1944–1947 m. Vieکشnuose parapijos vikaru,
1947–1949 m. Pajūryje parapijos klebonu,
1956–1960 m. Plungėje parapijos altarista,
1960–1964 m. Žarėnuose parapijos klebonu,
1964.VI–IX Telšiuose katedros parapijos vikaru,
1964–1965 m. Tirkšliuose parapijos altarista,
1965–1967 m. Žvingiuose parapijos klebonu,
1967 ----- m. Ylakiuose parapijos altarista.

Dabar gyvena: Ylakai, Skuodo r.

Židikai

Turbūt nėra negražesnio Žemaitijos užkampio kaip Židikai. Čia nieko nėra gražaus. Atrodo, kad pati gamta užmiršo jiems nors truputėlį grožio suteikti.

Nevingiuoja pro juos čiurlenąs upelis, nėra nei ežero, kurio veidrodinį paviršių besimaudančių bangų sudaužytų. Nėra nei šimtamečio miško, ku-

ris savo ošimu Lietuvos didvyrius ir senovę primintų. Nėra nei piliakalnių, milžinkapių, kuriuose milžinų kaulai ilsėtusi.

Iš rytų pusės, norėdamas kas šį Žemaitijos užkampį aplankyti, ties Ukrynų bažnytkaimiu, Kvistės upelio tiltą pervažiavęs, penkis kilometrus vis turės į kalną arkliukus raginti. Maža kur tik lygiu keliu pavažiuosi. O kai, pasiekęs tą vietą, kur į Židikus įvažiuojant po kairei atsišakoja į Sedą vedantis kelias, pažvelgsi atgal, nustebsi, kokioj aukštumoj esi atsidūręs ir kokia plati panorama atsiveria prieš akis. Ir jei kas būtų keliavęs į čia iš pat Mažeikių ir atlikęs dvidešimt dviejų kilometrų kelią, nustebns ir savo akim netikės, kad dienos metu virš toluomoje juoduojančių miškų pamatys baltuojančius ar raudonuojančius Mažeikių mūrus. O jei tai būtų naktis, pamatytų visą eilę žibančių Mažeikių žiburių.

Pasigrožėję tuo vaizdu, baikime kelionę į Židikus. Dar kiek pakopę į kalną, pasieksime kelio vingį į dešinę. Čia ir prasideda Židikų miestelio centras. Už dviejų dešinėje kelio pusėje esančių namų pasieksime mūrinį šventorių, kurio šiauriniame kampe yra medinė varpinė. Šventoriaus viduryje stovi iš akmenų 1819 metais pastatyta be bokšto bažnyčia. Daugelyje Žemaitijos miestelių bažnyčia yra puošmena. Židikai ir tuo negali pasigirti, nes iš akmenų pastatyta bažnyčia su dviem nedidelių langų eilėmis labiau primena seniau statytus sandėlius, žmonių „magazinais“ vadinamus, negu maldos namus. Tik vidun patekęs gali pasigrožėti kai kurių altorių medžio raižiniais.

Ties varpine po kairei į vakarus kelias veda į Ylakius. Čia jau nuobodi lyguma ir į kalną kopti nebereikia. Šiaurinėje šventoriaus dalyje yra didieji vartai, prieš kuriuos esanti aikštelė kadaise baigėsi koplytstulpiu, po kuriuo būdavo padedami laidoti atvežti mirusieji. Iš čia juos kunigas, švęstu vandenių pašlakstęs, liturgines giesmes giedodamas, lydėdavo į bažnyčią.

Koplytstulpis, kurio dabar jau seniai nebėra, buvo labai įdomus. Iš visų pusių per stiklo langelius matėsi įvairios šventųjų statulėlės. Ypač visiems į akis krisdavo Šv. Mykolo, kovojančio su Liuciferiu, statulėlė. Iš tos pusės būdavo ir mirusiųjų karstai statomi. Visos statulėlės buvo liaudies menininkų darbo. Šį koplytstulpį dailininkas Kazokas, atostogaudamas Židikų klebonijoje, buvo viename paveiksle nupiešęs.

Už koplytstulpio, kuris buvo aptvertas dailia medine tvorele,ėjo plati gatvė, kuri atstojo ir turgavietę. Gatvė buvo negrįsta, dėl to rudenį ir pavasarį čia buvo gilus purvynėlis. Abiejose gatvės pusėse buvo vien tik mediniai, vieno aukšto namai. Beveik visi seni. Vienas kitas su salkomis. Beveik visuose gyveno žydai. Tik vienas kitas namelis priklausė lietuviams. Kad

žydų buvo daug, galima spręsti ir iš to, kad buvo pastatytos šalia viena kitos dvi sinagogos.

Miestelio gale pasibaigusi plačioji gatvė pasidalijo į du kelius: vienas vedė į šiaurę, kuriuo važiuodavo žmonės į geležinkelio stotį Lūšę. Tuoj už miestelio, kairėje kelio pusėje, buvo medinė pradžios mokykla ir greta – raudonų plytų mūrinis valsčiaus pastatas.

Antrasis kelias suko į vakarus. Jis buvo tarsi miestelio pratęsimas. Čia taip pat gyveno nemažai žydų. Bet jau buvo daugiau ir lietuvių namų. Šią gatvę dėl savo nešvarumo ir gilaus purvyno žmonės mėgdavo vadinti „kiauline ūlyčia“. Už miestelio vienoj ir kitoj kelio pusėj buvo išraustos negilios žvyro duobės, o už jų, dešinėje kelio pusėje, buvo kapinės.

Kapinėse buvo priaugę daug medžių, krūmų, nebuvo takų. Beveik vakariniame kapinių gale stovėjo medinė 1836 metais jėzuitų pastatyta koplyčia.

Tėviškė

*Svetima padangė nemaloni, ne.
Tėviškėlę brangią vis regiu sapne...*

Šie mūsų liaudies mėgstamos dainos žodžiai skamba ne vien tik žmonių lūpose, kurie nublokšti gyvenimo audrų toli nuo Tėvynės, bet ir tų, kurie paprasta gyvenimo tvarka yra tarsi paukšteliai išskridę iš savo gimtojo lizdelio.

Tėviškė kiekvienam vaikui yra nepaprastai brangi. Nors tai būtų paprastas namelis, skurdi sodybėlė, bet ji brangesnė už svetimus prabangius rūmus, puošnius sodus. Ji brangi vaikystės sapnais, jaunystės prisiminimais.

Mano tėviškė buvo važiuojant nuo Židikų Sedos link antrame kilometre, prie seno klebono ažuolyno. Nei tėvelis, nei mama nebuvo čia gimę. Tėvelio tėviškė buvo Alsėdžių parapijoje, Gadeikių kaime, o mama tėviškės iš viso neturėjo, nes ji buvo dvaro darbininko duktė, gimusi ir augusi Pikelių parapijoje.

Turėdama 18 metų ji ištekėjo už mano tėvelio, kuris tada tarnavo prie geležinkelio Lūšės stotyje iešmininku.

Vėliau tėvelis pradėjo dirbti Ritinės dvaro eiguliu. Čia kiek prasigyvenęs ir išgijęs arkliuką, važiuodavo aplankyti savo tėviškės Alsėdžiuose. Važiuodamas pagal seną ažuolyną, sakydavęs mamai:

- O, kad aš galėčiau nusipirkti tą kumetyną, prie šio ąžuolyno esantį, su sklypeliu žemės. Kaip man patinka ši vietovė.

Tai buvo jo svajonė: turėti kad ir nedidelį savo ūkelį. Vietelė tikrai buvo gražiausia Židikų apylinkėje. Prie vieškelio, prie seno ąžuolyno, kuris, rodos, taip ir pasakoja apie praėjusią Lietuvos galybę, jos didvyrius.

Po eilės metų tėvelio svajonė išsipildė. Dirbo, taupė, dėjo rublį prie rublio ir pagaliau kumetynas su trimis desitinomis ariamos žemės ir devyniomis desitinomis nukirsto ąžuolyno kelmynės buvo nupirktas. Parsikraustė į nuosavą kampa, parsivedė dešimtį vaikų ir pradėjo rauti ąžuolų kelmus. O kelmus beraudamas, ariamąją žemę bedirbdamas, dar susilaukė šeimos padidėjimo. Ir man, pačiam mažiausiam „pagrandukui“, teko laimė būti penkioliktuoju įpėdiniu.

Nors ir labai taupė tėvelis, bet perkant „vietelę“ reikėjo ir į skolą įbristi. Kad ją lengviau išmokėti galėtų, savo naujai įsigytą ūkį išnuomavo, o pats su visa gausia šeima persikėlė į Latviją. Čia, Salėnų dvare, visi šeimos nariai gavo darbo ir per dvejus metus tiek susitaupė, kad galėjo daugiau gyvulių įsigyti ir jau stambų ūkį paimti iš pusės. Šeimynos samdyti nebereikėjo: savoji priaugo.

Niaukėsi Europos dangus, rinkosi juodi karo audros debesys. Pergyventi audrą toli nuo namų buvo ir pavojinga, ir nemalonu. Dėl to visa šeima sugrįžo į tėviškėlę mielą. Į tą brangų kampelį, kuris man brangus ne vien dėl to, kad čia gimiau, kad čia gausioj šeimoj praleidau savo vaikystės dienas ir jaunystės metus. Brangus jis man ir todėl, kad daugelį kartų pas mus ta lankėsi kilni asmenybė, kurios šūkis buvo: „Kilti ir kelti – dulkių pasauly veikiai tarnauti šviesos pasauliui – ištikimai aukotis didžiai idėjai iki mirties“.

Nereikalingas stalas

Skubinomės grįžti iš Latvijos į tėviškę. Bandą, kurios jau buvo nemaža, varė pėsčiomis. Daiktus ir įvairius rakandus vežė vežte.

Tėviškė maža – gyvo inventoriaus daug. Darbo jėgos taip pat užtektinai. Dėl to tėvelis paima „ant pusės“ šalia tėviškės esantį stambų ūkį, kurį žmonės papratę „dvareliu“ vadinti. Nudirbti žemės apie 50 dešimtinių užteko ir darbo jėgos, ir gyvulių.

Mūsų šeima jau buvo sumažėjusi. Vyriausias brolis Antanas ir vyriausioji sesuo Aleksandra buvo išvažiavę į Ameriką. Brolis Boleslovas, kuris, gyvendamas pas dėdę Adolfą Peterburge, baigė Šv. Kotrynos gimnaziją,

įstojo į Kauno kunigų seminariją, o nejausdamas pašaukimo dvasininko luomui iš seminarijos išstojo ir grįžo į Peterburgą, norėdamas studijuoti teisę. Pas jį išvažiavo dar visai jaunas brolis Vladislovas, vos keliolikos metų berniukas. Brolių Juozapą paėmė į kariuomenę. Taigi šeima gerokai sumažėjusi. Kadangi „dvarelyje“ gavome tik vieną kambarį ir virtuvę ir daiktams sudėti patalpą, „priešininke“ vadinamą, visi nesutalpome ir tėveliai apsigyveno netoli esančioje tėviškėje.

Kai šeima buvo visa ir buvo didelės gyvenamos patalpos, reikėjo ir didelio stalo. Dabar nebebuvo nei didelės šeimos, nei didelės patalpos, dėl to toks didelis stalas buvo nebereikalingas.

Tuo tarpu Židikuose apsigyveno naujas klebonas kunigas Kazimieras Bukontas, daktaro Domininko Bukonto, kuris buvo pasižymėjęs kaip didelis lietuviybės veikėjas, brolis.

Pas naują kleboną apsigyveno ir rašytojos Marijos Pečkauskaitės mamė ir jos sesutė Zofija. Netrukus čia atvyko ir pati rašytoja Marija Pečkauskaitė, nes dėl silpnos sveikatos nesiryžo su jos vadovaujama gimnazija keltis į Voronežą.

Sekdama savo, kaip pedagogės, pašaukimu, Židikuose ji pradėjo organizuoti pirmą lietuvišką mokyklą, kuri įsikūrė tuščiose altarijos patalpose, nes tuo laiku Židikuose kunigo altaristos nebuvo.

Šis namas dar ir šiandien tebėra, nors jau gerokai susenęs. Vienu tarpu buvo pavojus, kad visai sugrius, nes niekas nebetaisė jo stogo. Jis jau nebe priklausė parapijai, bet kolūkiui. Paskutiniu laiku jis šiferiu uždengtas.

Naujai mokyklai reikėjo inventorius. Mokyklinių suolų nebuvo, dėl to reikėjo naudotis paprastais stalais, suolais, taburetėmis ar kėdėmis.

Nežinau, ar tėvelis pats pasiūlė, ar Marija Pečkauskaitė paprašė stalo mokyklai... Greičiausiai, kad tėvelis nuėjo pas rašytoją užrašyti į mokyklą mano du broliukus: Zigmantą ir Napoleoną. Matyt, naujoji mokytoja pasibėdavo dėl inventorius stokos. Tėvelis prisiminė, kad didysis stalas mums dabar nebereikalingas ir jį nugabeno į mokyklą. Taigi prie jo mokėsi ne vien mano broliukai, bet ir kiti tos pirmos lietuviškos mokyklos mokiniai.

Abu broliukai kasdien eidavo į mokyklą. Aš buvau dar toks mažas, kad į mokyklą eiti dar negalėjau.

Kai broliukai pareidavo ir papasakodavo, ko jie mokykloje mokosi, pavydėdavau, kodėl aš nesu didelis ir negaliu mokyklos lankyti. O broliukai pareidavo linksmi ir laimingi.

Kartą jie parėję iš mokyklos papasakojo:

– Mama, mama, ką mums panelė mokytoja sakė. Nėra Lietuvoje nė vieno akmenėlio, kuris nebūtų apšlakstytas mūsų prosenelių krauju, ginant mūsų šalelę nuo žiaurių priešų. Dėl to, vaikučiai, mokykimės gerai ir mylėkime savo tėvynę.

Mes, vaikai, prižadėjome mokytis ir ruoštis apginti savo žemelę nuo visų baisių priešų...

Taip rašytoja Marija Pečkauskaitė net vaikų širdyse žadino tėvynės meilę ir mylėti viską, kas yra lietuviška. Kaip man būdavo įdomu klausytis, kai broliukai parėję pasakodavo apie didvyrius, milžinus.

O kai padainavo mokytojos pamokytą dainelę: „Miškas ūžia, verkia, gaudžia...“, kai išgirdau žodžius: „Milžinų ten kaulai pūva...“, įsivaizdavau, kaip dideli buvo tie milžinai, kurie tėvynę mylėjo ir gynė. Ir būdavo liūdna, kad jų kaulai pūva.

Klebonijos žemėje, netoli miestelio, buvo senkapiai su keliais aukštais mediniais kryžiais. Kada tik aš tuos senkapius pamatydavau, man atrodydavo, kad po tais kryžiais palaidoti milžinai, apie kuriuos panelė mokytoja kalbėjo broliukams ir apie kuriuos skambėjo dainelė.

Kiekvieną dieną laukdavau broliukų pareinant iš mokyklos ir vis klausdavau, ką ta jų geroji mokytoja jiems papasakojo. Džiaugiaus, kad jie man pasakodavo susižavėję ir su džiaugsmu, ir aš pagalvodavau, kad kai tik būsiu didesnis, eisiu ir aš į mokyklą ir klausysiuos tų nepaprastų pasakojimų. O dabar buvo tik svajonė, kad bent pamatyti galėčiau panelę mokytoją. Bet pamatyti jos vis neteko.

Tačiau išaušo ir toji diena, kai aš ją turėjau progą pamatyti.

Buvo Kalėdų šventė. Panelė mokytoja suruošė vaidinimus mokykloje. Kokį veikaliuką vaikai vaidino – nepamenu. Žmonių buvo pilna salė, jei sale galima pavadinti nedidelės altarijos kambarį. Aš buvau su tėveliais ir broliukais. Vis dairiaus, ar nepamatysiu tos nuostabiosios mokytojos. Bet vis jos nemačiau, nes ji už scenos grimavo vaikus – artistus. Per vaidinimus jiems sufleravo. Po vaidinimų kitam altarijos pastato gale buvo papuošta eglutė. Nors papuošalėliai buvo labai paprasti, daugiausia pačios mokytojos padaryti, bet ji man atrodė nepaprastai graži. Ant staliuko prie eglutės stovėjo popierinis Betliejus, vaizduojąs Kristaus gimimą.

Čia aš turėjau laimę pirmą kartą pamatyti ir panelę mokytoją. Ji žaidė su vaikais, ėjo ratelį, dainavo. Aš ryte rijau akimis jos ploną, aukštą, juoda suknele apvilktą figūrą. Kaip nuostabiai atrodė jos juodos kasos, susuktos ant abiejų ausų. Ji mane privedė prie staliuko su Betliejumi ir paaiškino apie Kristaus gimimą gyvulių tvartelyje. Jos balse skambėjo kažkas malonaus,

gražaus, guodžiančio. Aš buvau laimingas, kad galėjau ją ne tik pamatyti, bet būti už rankos jos privestas prie Betliejaus prakartėlės ir klausytis jos pasakojimo.

Kai prisimenu šį pirmąjį susitikimą su M.Pečkauskaite ir kai prisimenu per televiziją matytą dokumentinį filmą apie Šatrijos Raganą, – koks baisus skirtumas. Rūbai, kuriais aktorė, vaidinanti M.Pečkauskaitę, vilkėjo, buvo panašūs... Bet patys judesiai, balsas mums, kurie rašytoją pažinojo, buvo tiesiog nepakenčiami.

Norint suvaidinti šią kilnią asmenybę, neužtenka išviršinės išvaizdos, bet reikia turėti tų jausmų, to kilnumo, tik tada aktorė galės tinkamai suvaidinti tą kilnią asmenybę.

Mūsų laikų aktorės sunkiai suvaidins tokios asmenybės paveikslą, kokia buvo Marija Pečkauskaitė.

Mokyklą uždarius

Olandija yra atsikovojo iš jūros dalį savo teritorijos. Tą atkovotą teritoriją apsaugo nuo jūros bangų supiltais pylimais.

Pasakojama, kad kartą vienas berniukas pamatė, kaip per mažą pylimo plyšėlį veržėsi vanduo. Jis suprato, kad besiveržiantis vanduo gali vis didesnę ir didesnę padaryti pylimo skylę ir atkovota iš jūros žemė gali būti vandeniui užlieta.

Kitaip nemokėdamas savo mažą rankute užkimšo skylę ir taip išgelbėjo kraštą nuo pavojaus. Sakoma, kad jam pastatytas net paminklas.

Pasaulio galiūnai kartais taip pat mato pavojų savo galybei net ten, kur jo visai nėra.

Nebūtų sugriovusi kaizerio valstybės toji menkutė lietuviška mokykla Židikuose. Bet užteko, kad ji lietuviška, o ne vokiška, pamatė pavojų ir ją uždarė.

Čia noriu priminti bjaurų ir melagingą prasimanymą apie tos mokyklėlės uždarymą.

1968 metų vasario 24 dieną Mažeikių rajoniniame laikraštyje „Pergalės vėliava“ ir tų pačių metų žurnale „Kultūros barai“ Nr. 2(38) yra straipsnis: „Tokią ją prisimena židikiečiai“. Tas pats korespondentas (straipsnio autorius) V.Lauraitis rašo: „1918 metais vieną žiemos dieną, pamokų metu, priemenėje pasigirdo bildesys. Su trenksmu atsidarė durys. Į klasę įvirto du vokiečių okupacijos valdžios žandarai. Šie kruopščiai apžiūrėjo mokinių krep-

šelius ir sąsiuvinius, į maišą susidėjo vaikų pusryčiams skirtą cukrų, duoną, mėsą, su pistoletais pasišvaistę išsinešdino. Po kelių dienų kaizeriniai okupantai, įtarę mokyklą esant lietuviybės skleidimo židiniu, ją uždarė“.

O štai ką sako tą mokyklą tuo laiku lankiusi mokinė Kazė Rubinaitė:

„Čia tai nešvarus melas, tikrai bjaurus prasimanymas, savo sugalvotas. Aš mokiausi, tai buvo ne žiemos diena, o pavasarij, kai baigėme mokslo metus, mūsų mokytoja pasakė:

- Vaikeliai, mes nebesusirinksime jau daugiau į šią mokyklą: vokiečiai nebeleidžia mokyti.

Ir nebuvo taip, kaip rašo Lauraitis. Nebuvo jokio triukšmo, bildesių, jokių žandarų ir jų su ginklais švaistymosi taip pat nebuvo. O kas link maisto, kad jie nuo vaikų atėmė ir susikimšo į maišą – tai bjaurus melas. Kas mums galėjo duoti cukrų, duoną, mėsą. Mokytoja pati tuščiomis rankomis karo metu atvyko pas seną motinėlą, kuri irgi buvo išlaikoma.

O iš namų ką galėjome atsinešti? Cukrų? Kame gausi, parduotuvių nebuvo ir vaistams jo negautum. Mėsą? Žmonės su baime augindavo paršiuką ir slapta pasiskersdavo, kad valdžia nesužinotų. Kas turėjo karvutę – buvo uždėta sviesto prievolė. Duonos? Taip, gaudavo leidimą nusipirkti valdiškų (antraeilių) grūdų, ir tai mažai. Atsimenu, kaip grįžusi iš mokyklos rasdavau mamos išvirtos avižinių miltų kleckynės, o jei duonos riekelė ar plutelė rasdavos, tai gardumynas. Ir kaip keista – rodosi, žmogus su aukštesniu išsilavinimu rašo, bet rašo taip, lyg karo audra būtų maną iš dangaus mėčiuisi, žmonėms beliko tik semtis kiek nori“ (K. Rubinaitė. Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą. Rankraštis.)

Suprantama, kaip skaudu buvo tokiai kilniai pedagogei pasakyti savo mokiniams: „Vaikeliai, mes nebesusirinksime daugiau į šią mokyklą“. Juk jos didžiausias troškimas buvo vesti į šviesą tos tamsios liaudies vaikus, kurie savo laiku turės kurti tėvynės ateitį šviesią. Kad visiškai nenutrūktų jos ryšiai su mokiniais, mokyklą uždarius, ji suburia visus mokinius apie save ir įsteigia jaunimui draugijėlę, kurią pavadina „Rūtų vainikėlis“.

Pati tai draugijėlei rašo įstatus. Svarbiausia – šviesti protą ir lavinti širdį krikščioniška dvasia.

Štai kaip apie tai rašo savo prisiminimuose anksčiau minėta jos mokinė.

„Nariai privalėjo pasižadėti kiekvieną dieną nors kartą susivaldyti kalboje, ar pašalinti blogą įprotį, taip pat stengtis padaryti gerą darbą, pav., negalinčiam padėti. Skaityti knygas, lankyti susirinkimus. Prisidėti prie susirinkimo programos ir patiems nariams juos pravesti. Tuo ji žadino savarankiškumą ir darbštumą. O taip pat įsipareigojus atlikti skirtas pareigas“.

Ir tos draugijėlės pagalba ji skiepijo vaikams mylėti visa, kas lietuviška, ką brangino ir mylėjo mūsų bočiai ir prabočiai.

Ji turėjo nemažai lietuviškų knygelių, kurias duodavo neštis į namus skaityti. Mano broliukai taip pat naudojosi ta jos bibliotekėle.

Mokyklą uždarius, mūsų didysis stalas vėl buvo nebereikalingas. Tėvelis jį dabar vėl pargabeno į tėviškę ir pastatė vadinamajame didžiajam kambary.

Kadangi gyvenome prie vieškelio, kuriuo nuolat ėjo vokiečių kariuomenė, tai nuo kariuomenės teko smarkiai nukentėti. Vokiečiai atėmė arklius, palikdami vieną. Atėmė karves, paliko tik dvi. Iššaudė kiaules ir nebuvo ko skersti. Gyvam inventoriui tiek sumažėjus, tėvelis nebegalėjo įdirbti taip didelio ūkio laukus. Dėl to grįžome visi į savo tėviškę. Viena sesuo – Jadvyga ištekėjo, vienas brolis – Jonas išėjo bernauti.

Pagaliau stropus Marijos mokinys, broliukas Napoleonas sunkiai susirgo ir visą vasarą išgulėjo lovoje.

Tą vasarą mus dažnai aplankydavo panelė Marija, kurios dabar jau nebevadino panele mokytoja. Ji ateidavo aplankyti savo mokinio. Kai būdavo gražios dienos, ji patarė tėveliams, kad sergantį broliuką su visa lova išneštume į kiemą tyru oru pakvėpuoti. Kadangi broliukui buvo atsivėrusios žaizdos, panelė Marija patarė mamytei, kaip jas švariai užlaikyti, kaip jas tvarstyti.

Niekada ji neateidavo tuščiom rankom, atnešdavo ligoniui vieną kitą skanesnę pyragėlį, tai skanesnių obuolių bei kriaušių, nes mūsų sode vasarinių obuolių nebuvo.

Su džiaugsmu mamytė ją pasitikdavo, mielai jos patarimų klausydavo. O ką sakyti, kaip džiaugdavosi sergantysis brolelis. Jis gaudyte gaudydavo kiekvieną jos žodį. Kai ji padėdavo tvarstyti broliuko žaizdas, jam atrodė, kad ir žaizdos beveik nebeskauda, ir tikėjosi, kad tikrai greit pasveiksias.

Panelė Marija žinojo, kaip skaudu yra netekti artimų asmenų, nes jau nebeturėjo tėvelio, buvo netekusi abiejų brolių, o Židikuose apsigyvenusi buvo palaidojusi ir savo mamatę, kuri buvo brangiausias jos širdžiai asmuo ir iš kurios buvo išmokusi mylėti, kas kilnu ir gražu.

Broliuko liga ėjo sunkyn. Jis visai sunyko, išblyško ir nelauktoji viešnia – mirtis aplankė mūsų šeimą.

Tais metais siautė dizenterijos epidemija ir žmonės krito kaip lapai nuo medžio. Tokioj nedidelėj parapijoj kaip Židikai, kurioje buvo 3050 tikinčiųjų, vieną dieną buvo trylika mirusių. Varpai beveik nenustodavo skambinę. Broliukas, girdėdamas juos skambinant, sakydavo:

- Tie varpai skambina ir skambina: jie netrukus ir man paskambins. Panelė Marija ramindavo jį sakydama, kad ir mums visiems paskambins, kai Viešpačiui patiks mus pasikviesti. O Jis toks geras ir taip mus myli...

- Aš žinau, panele, kad Jis mus myli. Juk Jis ir mirė už mus. Ir aš nebijau mirti.

Tai buvo paskutinis mokytojos ir mokinio pasikalbėjimas. Tai buvo pirmasis jos mokyklos mokinyš Židikuose, peržengęs amžinybės slenkstį.

Broliuo laidotuvės buvo labai kuklios. Visas jo laidotuvių papuošalas buvo iš vijoklių lapų nupintas vainikas, kurį nupynė mokytojos rankos ir kurį atnešė jos dabar globojamas ir mokomas Kazakauskų Antanukas.

Skaudus tai buvo smūgis mūsų šeimai, bet mirčiai atrodė, kad dar per mažai aukų iš mūsų pareikalavo. Dėl to iš laidotuvių sugrižus, susirgo broliukas Eduardas. O po dviejų dienų mirė ir jis.

Panelė Marija jau nebespėjo ne tik aplankyti, bet ir sužinoti apie mūsų liūdesį ir skausmą. Ji tik pareiškė laidotuvių dieną tėveliams nuoširdžią užuojautą.

Mokyklą uždarius, Marija Pečkauskaitė nenustojo dirbusi pedagogės darbo. Keletą mergaičių, būtent: Pučinskaitę Stefaniją, Valatkevičiūtę Stasę, Štaigmanaitę Pranę ir Rubinaitę Kazę mokė klebonijoje. Jos gi auklėtinis Antanas Kazakauskas ir Pučinskaitė Teofilė mokėsi skyrium. Juodu buvo ruošiami aukštesnėms gimnazijos klasėms. Be kitų dalykų, jie mokėsi prancūzų, rusų ir vokiečių kalbų.

Kadangi mokykla buvo uždaryta, tai ir toks privatus kelių vaikų mokymas buvo pavojingas.

Mokinė Kazė Rubinaitė savo atsiminimuose pasakoja tokį atsitikimą.

„Vieną kartą per pamokas įvažiuoja vokiečių kariškis. Mokytoja nusi-gandusi mums sako:

- Greičiausiai slėpkite knygas. Jei jūsų ką klaustų, sakykite, kad čia dirbate.

Atsimenu, kaip slėpiau knygas ir sąsiuvinius į malkas už pečiaus. Visos emėmės darbo ir išsiskirstėme kas sau. Bet pasirodo, kad to vyriškio būta gero žmogaus, kuris čia buvo tik laikinai sustojęs ir kuris buvęs muzikas ir menininkas. Vėliau mokytoja mums parodė jo nupieštą Židikų bažnyčią ir varpinę.

Pavasariį ir vasarą panelė Marija buvo dažnas svečias mūsų šeimoje. Ji globojo Antanuką Kazakauską. Jį apgyvendino altarijoje ir kaip anksčiau ruošė jį į gimnaziją. Pavasario sekmadieniais po pietų dažnai ateidavo abu pas mus. Pavasariį mes dar buvome visi gyvi ir sveiki. Buvome keturi nedi-

deli broliukai: Zigmantas, Napoleonas, Eduardas ir aš, mažiausias. Mūsų kiemas buvo gana erdvus. Tarp dviejų liepų buvo ir sūpuoklės. Pagal tvorą iš šiaurės kiemo pusės buvo ilgas iš storos lentos padarytas suolas. Mes, vaikai, supdavomės sūpuoklėse ir žaisdavome kieme. Bėginėjome, gaudėme vienas kitą. Panelė Marija sėdėjo ant suolo ir linksmi šypsojo.

Jos globojamas Antanukas buvo labai gabus moksle, bet nevikrus žaidimuose. Mat buvo pilnapadis ir negalėjo greitai bėginėti. Dėl to sunku jam buvo mus greitus, kaip žvirbliukus, pasivyti ir pasigauti.

Negalėdamas didesniųjų mano broliukų pagauti, vydavosi mane. Bet ne visuomet ir mane pavydavo.

– Na jau mano Antanukas nepavys nė vieno. Jis toks negreitas, – sakydavo mano mamai.

Bet esu tikras, kad tokiais atvejais ji prisimindavo savo Antanuko protinius gabumus, buvo patenkinta, laiminga, kad jis galės ją pavaduoti.

Pirmasis lietuviškas vakaras Židikuose

Karo audros pradėjo tilti. Žmonės tarsi gamta po šaltos žiemos pradėjo atsigauti. Visi kažko tikėjosi, kažko laukė. Marija Pečkauskaitė negalėjo būti abejinga tiems žmonių lūkesčiams. Jos veržli dvasia negalėjo būti pasyvi. Ji norėjo jiems duoti ką nors naujo, malonaus.

Būdama muzikė, pradėjo rinkti kaimo mergaites ir berniukus ir mokyti juos giesmių.

Repeticijos buvo daromos klebonijoje, kur salionėlyje buvo jos rojalis.

Atsimenu, kaip sesutė Stanislava parsinešė jos ranka išrašytą giesmelę „Alyvų daržely“. Ji mokėsi ne tik žodžius, bet ir kartojo melodiją, kuri iš pradžių nelabai jai sekėsi. Vėliau, po kelių padarytų repeticijų, jau stipriau traukė alto partiją.

Marija Pečkauskaitė gerai suprato, kad vien tik giesmėmis jaunimo nepatrauksi. Reikia mokyti ir dainų.

Kada šie mokymo vaisiai pasirodė neblogi, sugalvojo surengti pirmą lietuvišką vakarą Židikuose. Bet kame ir kaip? Juk salės nebuvo, o artistai, kame juos surasi.

Pradėjo daugiau dėmesio kreipti į ateinančias mokyti giesmių ir dainų mergaites ir ateinančius berniukus. Iš jų tarpo ir rinko pirmajam lietuviškam vaidinimui Židikuose artistus.

Dainininkais buvo Juodka Klemas, Pocevičius, Jablonskis, Uba Domininkas, Uba Aleksandras, Arlauskas Jonas, Arlauskas Zigmantas, Kaza-

kauskas Antanas, Reivytis Petras. Iš mergaičių: Rubinaitė Kazė, Pučinskaitė Stefa, Grabytė Ona, Reivėtaitė Bronislava, Ubaitė Julijona, Ubaitė Valerija, Kaupaitė Cecilija, Vainauskaitė Juzefa ir Arlauskaitė Stanislava. Buvo ir daugiau, bet jų visų nebeprisimenu.

Rašydamas šiuos prisiminimus, paprašiau savo sesutę Stanislavą, jau 80 metų turinčią, kad ji man papasakotų ir parašytų savo prisiminimus. Štai trumputė tų prisiminimų ištraukėlė.

„Marija Pečkauskaitė mokė vaikus ne tik rašyti ir skaityti, bet kaip jinai gražiai mokino vaikus ir jaunos žmones gražiai elgtis, padoriai gyventi. Tas man labai patiko. Atsimenu, vieną pavasario sekmadienį pavakarėj jinai atėjo į klebono ažuolyną su vaikais. Pradrįsus ir aš ten nuėjau. Nors jau turėjau 18 metų, prisimaišiau prie vaikų. Kokias ten gražias šnekas mums ta geroji panelė mokytoja pasakojo. Kitus žodžius dar ir dabar atsimenu. O kokių žaidimų, ratelių jinai mus pamokino. Prisimenu, kaip sukdamies į ratelį dainavome: „Oi berneli, berneli, suk į ratą mergelė“. „Oi žilvyti, tūta, tūta“, „Labas rytas jums, jums, vakarėlis mums, mums“. Ir daug kitų ratelių bei žaidimų. Jinai man labai patiko. Ta mokytoja, – tikra jaunimo auklėtoja. Pas ją galėjo gauti knygų pasiskaityti. Ir aš turėjau ukvatą pas ją užėti. Ji man davė knygelę, kaip tvarkyti ir prižiūrėti rūtų darželį. Tai labai man patiko, kad aš ir dabar, prosenele būdama, jaučiu didelį malonumą po darželį dirbdama, jį tvarkydama. Taip mes ir susipažinome. Jinai pradėjo kviesti jaunos žmones ir organizuoti chorą, ir mane priprašė. Dar šiandien atsimenu, kaip Gavėnios metu pirmą kartą užtraukėme giesmelę „Alyvų daržely“.

Ta geroji panelė iš manęs padarė ne tik choristę, bet ir artistę“.

Grįžkime prie pirmojo lietuviško vakaro Židikuose. Jis buvo suruoštas 1917 metų vasarą. Programoje buvo vaidinimai, monologas ir dainos.

Buvo suvaidinta dvi komedijėlės: „Magdė velnio apsėsta“ ir „Neatmezgamas mazgas“. Kadangi dar buvau menkas žiūrovas, vos kelių metų, tai ne tik tų komedijėlių autorių, bet mažai ir turinio teprisimenu. Velnio apsėstos Magdės vaidmenį teko vaidinti mano sesutei. Tai buvo jos pirmas debiutas scenoje. Režisavo pati Marija Pečkauskaitė. Vaidmenis jauni žmonės išmoksta labai greitai. Ir beria žodžius kaip žirnius į sieną. Bet kiek vargo yra, kol išmokai gyventi pagal tuos žodžius, veikti, daryti. Sesutė iš tos režisūros vis prisimena, kaip panelė Marija sakydavo:

– Stase, dabar užmiršk, kad tu Stasė, o žinok, kad esi Magdė, ir tai ne paprasta, bet kurią žmonės laiko velnio apsėsta.

Suprantama, kiek čia reikėjo pastangų ir ištvermės. Pagaliau pasirušimas su vaidinimais, monologu ir dainomis buvo baigtas.

Vaidinimams buvo pasirinktas didelis kambarys namuose, kuriuose caro laikais buvo bankelis. Kambarys gana didelis, raudonomis plytomis grįstas. Vėliau Marija Pečkauskaitė, gavusi honorarą už savo raštus, tuos namus nupirko.

Salės gale buvo padaryta šiek tiek paaukštinta scena. Uždanga susiūta iš baltų paklodžių.

Kadangi tai buvo pirmas vakaras Židikuose, tai žmonių buvo sauskimša. Kiek kainavo bilietai ir ar iš viso buvo jie pardavinėjami, nežinau, nes aš ėjau kartu su tėveliais ir nežinau, ar jie pirko bilietus, ar ne.

Kaip buvo suvaidinta – negaliu pasakyti, nes man didesnį įspūdį padarė Čiurlionienės monologas „Kelionė į Šiaulius“, kurį paskaitė Visockaitė. Taip pat labai patiko choro sudainuotos dainos. Beveik visos mergaitės buvo pasipuošusios tautiškais rūbais, su rūtų vainikėliais ant galvų ir su daugybe karolių ant kaklo, nors jie ir nebuvo gintariniai. Daugiausia buvo iš spalvotų stikliukų.

Iš dainelių buvo padainuota: „Per girią, girelę“, „Močiute, širdele, tai tau, tai tau“, „Per tamsią naktelę“, „Vai žydėk, žydėk, balta obelėle“, „Oi tu rūta, rūta“, „Aukštai dangus, šviesios žvaigždės“.

Kadangi tas daineles iš repetacijų parėję broliukai ir sesutė dainuodavo, jas išmokau ir aš. Ir dažnai jas gyvenime dainuodavau. Ir dabar jas prie progos padainuoju. Jos man mielos ne vien kaip lietuvių liaudies dainos, bet kaip ir Marijos Pečkauskaitės brangus palikimas. Man rodosi, kad šitame jos parinktame ir paruoštame repertuare yra ir jos širdies dalelė.

Žmonės po programos skirstėsi kažkaip kilniai nusiteikę. Šis pirmasis vakaras, pirmasis choras buvo kažkas nepaprasto.

Lietuviška daina, karo audroms tilstant, pasklido po kaimus. Kaip būdavo miela pavasario vakarais klausytis iš už miško atplaukiančių žemaitiškų, lietuviškų dainų. Žmonės džiaugėsi, kad tilsta karo audros ir tą džiaugsmą išreikšdavo dainomis. Tada visa, kas lietuviška, buvo brangu ir šventa.

Atrodo, kad tai buvo taip neseniai, ir aš taip gyvai matau dainuojančius choristus jaunos, kai kurie dar tik paaugliai, o kai pažiūriu į nuotrauką to pirmojo choro, pamatau, kaip seniai tai buvo.

Pirmoji mano mokykla

Karų audros tilo. Jų išblaškyti šeimos nariai tarsi paukšteliai pradėjo grįžti į savo lizdelį – šeimą. Grįžo ir brolis Boleslovas, kuris baigęs Petrapi-

lyje Šv. Kotrynos gimnaziją, giedojęs Sasnausko chore, tėvams norint buvo įstojęs į Kauno kunigų seminariją. Bet, jausdamas, kad neturi pašaukimo būti kunigu, didžiausiam tėvų, ypač motinos, skausmui iš seminarijos pasitraukė, grįžo į Petrapilį, įstojo į universitetą, teisės fakultetą.

Užklupęs karas studijų tęsti nebeleido. Buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę. Dabar po revoliucijos suvargęs jis grįžo į namus.

Kadangi jam teko, nors ir neilgai, bendrauti su rašytoja Marija Pečkauskaitė, paprašiau, kad ir jis parašytų apie ją savo prisiminimus. Nedaug jis teparašė, bet vieną kitą ištraukėlę čia pateiksiu.

„1918 m. Šv. Mykolo dieną aš grįžau iš Rusijos. Tėviškėlėje buvo didelis savų žmonių susigrūdimas. Iš viso buvome vienuolika asmenų. Tuo metu gyvenome skurdžioje vokiečių okupacijoje. Labai buvo sunku su maistu. Rodos, nusileidęs juodas debesys slėgė visus. Tik iš Židikų padangės pamatėme guodžiantį šviesos spindulėlį. Tai buvo rašytoja Marija Pečkauskaitė. Ji skleidė savo meilę žmonėms ir visam mūsų kraštui. Ji teikė vilties, kad taip ilgai nebus ir neužilgo susilauksime laimesnio gyvenimo“.

Brolis buvo suvargęs, sulysęs, prie žemės darbų nepratęs, dėl to ateidavo pas mane prie bandos ir padėdavo man ganyti.

Kai baigėsi ganymo metas, tėvai nutarė, kad brolis Boleslovas bus mano mokytojas ir mokys mane namuose. Taigi mano tėviškė buvo ir mano pirmoji mokykla.

Atsimenu, kad vieną dieną parėjęs iš Židikų parnešė man elementorių rausvais viršeliais, kuris vadinosi „Kelias į šviesą“, ir kitas dvi knygutes – „Žinynėlis“ ir „Žiupsnelis“. Šios dvi paskutinės buvo smulkesnėmis raidėmis atspausdintos, dėl to man, pradedančiam tik su raidėmis susipažinti, buvo neprieinamos. Tas knygas jis buvo gavęs iš Marijos Pečkauskaitės. Taigi pradėjome nuo a b c. Brolio nedaug turėta pedagoginių gabumų, o man ne per daug protinių gabumų, dėl to dažnai tas norinčias su manimi susipažinti raides, norinčias mane nuvesti keliu į šviesą, tekdavo ašaromis aplaistyti.

Namų mokykloje buvau tik vienas mokinys. Tačiau neilgai. Kaip jau esu anksčiau minėjęs savo prisiminimuose, kad vokiečiams mokyklą uždarius, panelė Marija P. kai kuriuos mokinius dar mokė privačiai. Tai buvo kelios mergaitės ir jos auklėtinis Antanukas Kazakauskas. Iš visų mokinių jis pasirodė gambiausias ir dėl to Marija Pečkauskaitė visą dėmesį nukreipė į jį ir pradėjo ruošti į gimnaziją. Ir tai ne į pirmą klasę, bet į ketvirtą iš karto. Ji dėstė jam kalbas ir kitus dalykus, išskyrus matematiką. Sužinojusi, kad mano brolis yra baigęs gimnaziją, kreipėsi į brolių, kad jis padėtų Antanukui pa-

siruošti matematiką. Brolis nelabai norėjo sutikti, nes gimnazijoje būdamas buvo silpnas matematikas, o dabar, jau gerokai metų praėjus, visiškai ją pamiršo.

Štai ką brolis Boleslovas rašo savo prisiminimuose. „Rašytoja Marija Pečkauskaitė, pastebėjusi gabų berniuką, stengėsi jam padėti siekti mokslo. Toks buvo simpatiškas berniukas, vardu Antanukas. Jį Marija Pečkauskaitė apgyvendino altarijoje ir dėstė jam pamokas. Tada teko ir man prisidėti prie to darbo. Reikėjo Antanukui dėstyti matematiką. Man buvo gana sunku, nes aš buvau silpnas matematikas. Bet panelei Marijai Pečkauskaitei nebuvo galima atsisakyti. Mano laimei, Antanukas buvo gabus mokinys ir man su juo daug vargo nebuvo“.

Antanukas egzaminus išlaikė ir, rašytojos padedamas, baigė Panevėžio gimnaziją.

Kiek atsimenu, Antanukas ateidavo pas mus du kartus savaitėje ir būdavo keletą valandų. Aš tada kitam kambary prie didžiojo iš mokyklos parvežto stalo turėdavau ruošti man užduotas pamokas. Tais metais dažnai pas mus ateidavo ir pati rašytoja pasitarti, pasikalbėti su broliu. Jos apsilankymai mums buvo tarsi kokia šventė. Atsimenu, su kokia pagarba, mamos liepiamas, bučiuodavau jos smulkutę, sudžiūvusią ranką, kuri retai kada būdavo tuščia. Tai obuoliuką, tai pyragėlį ji man paduodavo.

Ji pasikviesdavo apsilankyti pas save ir brolių. Apie tai brolis Boleslovas savo prisiminimuose rašo:

„Man asmeniškai tekdavo susitikti su rašytoja jos bute, kuriame kartu gyveno ir jos sesuo Zofija. Jos buvo abi panelės, o aš buvęs studentas. Dėl to rasdavome bendrą kalbą. Man liko malonus prisiminimas. Kartą žaidėme sodo aikštelėje kroatetą. Aš buvau neblogas kroateto žaidimo specialistas ir abi panelės pralaimėjo“.

Už Antanuko ruošimą brolis jokio atlyginimo neėmė. Antanukas buvo labai gražiai auklėjamas, dėl to atėjęs mandagiai pasisveikindavo, tvarkingai sudėdavo nusivilkęs savo rūbelius ir tada jau prasidėdavo pamokos. Panelė Marija Pečkauskaitė vis ką nors įdomesnio įduodavo Antanukui atnešti savo mokytojui.

Taip vieną žiemos rytą atėjęs atnešė broliui gražų atviruką. Bet ne paprastą.

Štai ką rašo apie tą atviruką Marijos mokinė Kazė Rubinaitė:

„Kartą mums mokytoja parodė nupieštą atviruko formato mūsų bažnyčią ir varpinę. Tai buvo mokytoją ir mokines išgąsdinusio vokiečių kariškio darbas.“

Tai tą atviruką Antanukas ir atnešė savo mokytojui. Ant jo buvo vokiškai užrašyta: „Katholische Kirche und Glockenturm“. Šis atvirukas mums visiems buvo brangus pirmiausia dėl to, kad meniškai nupaišyta mūsų parapijos bažnyčia ir varpinė, ir antra, brangus dėl to, kad rašytoja turėjo didelį išgąstį dėl šio netikėto svečio pasirodymo. Ko gero ji galėjo laukti iš vokiečių kario?

Kaip brangią relikviją tą atviruką saugojome mūsų šeimoje. Paskui jis buvo mano nuosavybė iki tol, kol gyvenimo beširdė audra išblaškė ir brangiausias nuotraukas, ir šį istorinį ir meninį atviruką. Kaip dažnai šiais laikais nesuprantama, kas žmogui yra brangu ir kas meniška!

Kitą kartą, po Velykų švenčių, Antanukas atnešė nepaprastai gražiai išmargintą margutį. Tai buvo panelės Marijos rankomis išmargintas margutis.

Kadangi mes mokėjome tik svogūnų laiškuose ir beržų lapuose velykinius kiaušinius dažyti, tai šis margutis nustebino mus savo grožiu. Ilgai jis puošė mūsų pastogę, kol kartą nukritęs ant žemės sudužo.

Baigėsi mano pirmieji mokslo metai. Antanukas, sėkmingai išlaikęs egzaminus, kitais metais jau mokėsi Panevėžio gimnazijoje.

Atėjo pavasaris, prasidėjo vėl piemenėlio dienos.

Smulkmenėlė

Už mane truputėlį vyresniems broliukams išmirus, piemenėlio dalia teko man.

Tuo laiku grįžo iš kariuomenės brolis Juozapas. Ar dėl to, kad buvo kariuomenėje pripratęs, ar dėl to, kad norėjo pasididžiuoti savo kareiviškumu, sveikindavosi su kitais kareiviškai atiduodamas pagarbą. Šį jo sveikinimosi būdą pamėgdžiodavo broliai Alfonsas ir Zigmantas.

Aš tai matydamas galvodavau, jog tai pats geriausias būdas pasveikinti vyresnius, gabetesnius asmenis.

Jau rudenėjant ganiau bandą klebono ažuolyne, kuris buvo kitoj vieškeliu pusėj. Diena buvo lietinga ir aš buvau gerokai sušlapęs ir sušalęs. Karvutėms kitoj ravo pusėj besiganant, aš vaikščiojau vieškeliu. Išgirdau kažką atvažiuojant. Pažvelgęs pamačiau, kad vienkinkėje bričkutėje sėdi panelė Marija Pečkauskaitė. Vadeles ir botagą rankoje laikė varpininko Lekstučio pauglys sūnus Juzis. Aš taip staigiai užklyptas sumišau. Mielai būčiau dėl savo nedrąsos pasprukęs, bet nebebuvo kaip. Man dingtelėjo mintis, kad rei-

čia pasisveikinti. Žaibo greitumu iškilo klausimas, kaip pasisveikinti. Tuoj prisiminiau šeimoje brolių sveikinimosi būdą ir aš, truputį sumišęs, truputį susijaudinęs, atidaviau kareivišką pagarbą. Mačiau, kaip panelė Marija, tokio pasisveikinimo nesitikėjusi, vos vos susilaikė balsiai nenusikvatojusi. Ji tik plačiai nusišypsojo, palenkė galvą ir nuvažiavo toliau.

Tik toliau jai nuvažiavus, pagalvojau, kad ne taip reikėjo pasisveikinti. O rašytoja ir pedagogė turbūt pagalvojo:

- Geras, mandagus vaikelis, bet trūksta išauklėjimo.

Kai vėliau susitikdavau rašytoją, visada, šį pasisveikinimą prisiminęs, labai nejaukiai jaučiausi. Džiaugiuos tik tuo, kad ji niekada man tai nepriminė. Dabar tai pats prisiminęs pagalvoju, kaip juokingai tada turėjau atrodyti.

Antrieji mano mokslo metai

Kiti mokslo metai, kita ir mokykla. Tik mokytojas tas pats. Pas mus atvažiavusi mamos sesuo teta Teklė pasiprašė, kad brolis Boleslovas važiuotų pas juos į Santeklių dvarą, netoli Vieکشnių, kame jos vyras buvo dvaro urėdu, mokyti jos dviejų mano amžiaus dukrelių. Taip pat prižadėjo leisti ir mane vežtis, kad visi trys galėtume mokytis kartu.

Kaip buvo liūdna išvažiuoti iš gimtųjų namų, atsiskirti nuo savo šeimos. Išvažiavome visai žiemai. Mus ruošė į trečią pradžios mokyklos skyrių, dėl to mokėmės viso to, kas buvo mokoma mokykloje. Kadangi mūsų visų amžius buvo jau toks, kada einama pirmos išpažinties ir Komunijos, todėl mokėmės ir katekizmo.

Kokia ilga buvo žiema ir kaip laukiau pavasario, kada galėsiu sugrįžti į tėviškę. Čia namuose buvo kalbama lenkiškai, geriau sakant, lenkišku žargonu. Buvo bandoma ir mane mokyti tos „kultūringos“ kalbos, tačiau Marijos Pečkauskaitės įkvėpta tėvynės meilė ir branginti visa, kas lietuviška, padarė mane užsispyrėliu ir aš šaukiau:

- Aš esu lietuvis ir lenkiškai nesimokysiu. - Nors iš pradžių teta ir jos vyras truputį pyko, bet toliau nieko man nebesakė, ir aš lenkų kalbos nesimokiau.

Visada pavasaris atneša daug džiaugsmo. Koks buvo džiaugsmas, kai vieną pavasario dieną atvažiavo mūsų parsivežti brolis Alfonsas.

Sugrįžus į tėviškę reikėjo susirūpinti pirmąją išpažintimi ir Komunija. Klebonas Bukontas paskelbė, kad du kartus savaitėje bažnyčioje bus klausinėjami vaikai, norintieji priėti Šv. Komunijos.

Vieną tokią dieną nuėjome ir mudu su broliu Boleslovu. Vaikų susirinko kelios dešimtys. Susirinkome prie grotelių, o kun. klebonas sėdėjo presbiterijoje esančiame suole, kame paprastai būdavo giedamos egzekvijos. Širdis drebėjo, bijojau, ar mokėsiu atsakyti į klausimus. Girdėjau, kaip kiti vaikai atsakinėja: vieni geriau, kiti blogiau. O man atrodė, kad nė į vieną klausimą neatsakysiu. Mat klebonas klausinėjo ne pagal mano knygelę. Ir kai buvau paklaustas, iš tikro, savo mokytojo didžiausiai gėdai, nieko neatsakiau.

Einu namo susijaudinęs, o brolis supykęs, kad aš jam tokią gėdą padariau. Parėjome, sėdome prie katekizmo. Ką jis klausia pagal mano katekizmą, atsakiau viską. Ką daryti? Tėveliai su broliu nutarė, kad mane reikia nuvesti stačiai į kleboniją ir nusinešti savo knygelę. Keletą dienų pasikartoję katekizmą, einame prieš vakarą į kleboniją. Taip baugu, gal ir vėl nieko neatsakysiu.

Klebonas pasitiko mus raštinėje su šypsena. Pabučiavau jam ranką. Įėjo ir panelė Marija. Brolis pasisveikino su ja pabučiuodamas ranką. Taip pat ir aš pabučiavau pasisveikindamas ranką. Čia prisiminiau savo kareivišką pasisveikinimą pereitą rudenį ganant bandą. Bijojau, kad ji apie tai nepakalbėtų broliui. Bet mano baimė dėl to buvo tuščia: ji nieko apie tai neprisiminė.

Paprašė mus į salioną. Jis man atrodė toks nepaprastas. Viename kampe stovėjo juodas rojalis, fortepijonas. Ant jo gulėjo nemaža gaidų. Toliau ant jo viršaus buvo padėtas gramofonas su didele, didele taure-triūba. Į jį žiūrėjau akis įbedęs, nes broliukai, kurie buvo lanke panelės Marijos mokyklą, buvo man apie jį kalbėję. Panelė mokytoja jį buvusi atsinešusi į mokyklą ir jie klausėsi gražios muzikos, dainų, giesmių. O triūba buvo taip didelė, kad lengvai žmogus galėjęs įtilpti. Ant rojaliao dar gulėjo smuikas, o už rojaliao buvo pastatytas muzikos instrumentas, kurį maniau esant nedidele „basedla“, o vėliau sužinojau, jog tai buvo violončelė. Klebonas atsisėdo į supamą kėdę. Panelė Marija atsisėdo ant sofas, o mudu su broliu pasodino ant kėdžių.

Prasidėjo kalbos apie Antanuko mokslą, apie muziką ir kitus dalykus. Aš mažai ką iš tų kalbų tesupratau, ir visą laiką galvojau tik apie katekizmą. Vis laukiau su baime, kada pradės mane klausinėti.

Brolis paaiškino mudviejų apsilankymo tikslą ir priminė klebonui, kodėl aš bažnyčioje nieko neatsakiau į jo statomus klausimus. Kai kalba nukrypo į mūsų atvykimo tikslą, širdis pradėjo smarkiai plakti. Net išprakaitavau belaukdamas, kada prasidės tas taip mane bauginantis egzaminas.

Pagaliau klebonas, kreipdamasis į panelę Mariją, tarė:

– Pana Marija, paklausinėkite Klemį, ką jis ten yra išmokęs.

Tai išgirdus mano baimė kiek sumažėjo, nes iš savo broliukų, lankusių mokyklą, žinojau, kad panelė mokytoja yra labai gera. Pati jos išvaizda, šypsena veide, juodos ant ausų susuktos kasos kažkaip maloniai ir padrašinančiai veikė.

Maniau, kad čia pat būsiu klausinėjamas, bet klebonas pridėjo:

– Veskitės jį pas save.

Pasidarė dar drąsiau, kad nereikės atsakinėti klebono ir brolio akivaizdoje. Dabar brolis būtų dar daugiau pergyvenęs, jei būčiau netikusiai atsakinėjęs. Mat jis buvo klebonui pasakęs tai, ką ir dabar motinos, atvedusios vaikus egzaminuotis, pasako:

– Namie jis gerai žinojo.

Panelė Marija paėmė mane už rankos ir per prieangį įsivedė į savo kambarį. Tai buvo jos salionėlis vikariate. Vikaro tada Židikuose nebuvo ir ji gyveno vikarui skirtuose kambariuose: mažame salionėlyje ir dar mažesniame miegamajame, kurio vienintelis langelis buvo į šiaurės pusę. Ant sienos kabėjo didelis kilimas, vaizduojantis kažkokią rytietišką sceną. Netoli durų, pro kurias įėjome, buvo paprasta, baltai dažyta lentyna, pridėta pilna knygų. Tarp dviejų nedidelių langų, išeinančių į rytų pusę, kabėjo pailgas, apskritas paveikslas, vaizduojąs kažkokį jauną žmogų. Ant kitos sienos kabėjo šventas paveikslas. Per atidarytas į kitą kambarį duris mačiau keistą su stalčiais stalą. Ant jo stovėjo kryželis, keli rėmeliai su paveikslukais, rašymo reikmenys. Man buvo labai įdomu pamatyti, kaip gyvena geroji mokytoja. Jei ne rūpestis dėl egzamino, būčiau dar labiau įsidėjęs visą apstatymą.

Panelė Marija atsisėdo ant kėdės ir pradėjo mane egzaminuoti.

– Kiek yra sakramentų?

– Sakramentai yra septyni.

– Kam gyvename ant žemės?

– Gyvename ant žemės, kad įvykdytume Dievo valią.

– Kas yra mūsų išganytojas?

– Mūsų išganytojas yra Jėzus Kristus.

Į kiekvieną klausimėlį man atsakius, panelė Marija dar praplėsdavo mano atsakymą plačiau, paaiškindama, pamokydama. Taip atsakymą, kad įvykdytume Dievo valią, papildė, kad ir melsdamies tą mes sakome ir kad tai reikia ne vien lūpomis sakyti, bet gyvenime vykdyti. Ar mums gera, ar bloga, visuomet turime sutikti su Dievo valia.

Man atsakius, kad Kristus yra mūsų išganytojas, ji priminė, kad Kristus gimė Betliejaus tvartelyje ir jo gimimo šventė yra Kalėdos. O mirė Kalvarijos kalne, Didįjį penktadienį. Ir visa tai už mus, dėl mūsų sielos išganyto, dėl mūsų amžinosios laimės. Apie tai aš buvau girdėjęs ir savo šeimoje. Dabar tėvų autoritetas dar labiau pakilo mano akyse, nes ir panelė Marija taip mokė kaip tėveliai. O, kad mūsų laikų mokytojai vaikų akyse stengtųsi palaikyti tėvų autoritetą, būtų ir mokytojai bei tėvai laimingi! Dar į vieną kitą klausimėlį man atsakius, egzaminas buvo baigtas ir įvertintas gerai.

Kai grįžome į saloną, kame buvo pasilikęs klebonas su broliu, klebonas paklausė:

- Na kaip, pana Marija, ar moka Klemis gerai?
- Moka, moka, gerai moka, - atsakė mano egzaminatorė.

Mačiau, kaip brolis, tai išgirdęs, lengvai atsiduso, o klebonas mus pakvietė prie stalo išgerti arbatos.

Labai nedrįsau, varžiausi, bet šalia egzaminatorės man buvo gera. Vaisino mus namie keptais pyragaičiais, kurie man atrodė labai skanūs dėl to, kad juos turbūt kepė panelė Marija. Arbatą pagėrę, atsisveikinome ir ruošėmės išeiti. Tada klebonas tarė:

- Trečiadienį, prieš vakarą, gerai prisivalgęs košės, ateik išpažinties.

Truputį suglumau, nes matydavau, kad einą namiškiai išpažinties eina nevalgę.

Mano suglumimą panelė Marija pastebėjusi, paaiškino:

- Išpažinties galima eiti ir pavalgius, o prie Šv. Komunijos einant reikia būti nevalgius.

Dabar tik po šio mano egzamino maniau, kad pasibaigė mano antrieji mokslo metai. Buvau labai laimingas, kad šį egzaminą išlaikiau panelės Marijos egzaminuojamas. Ir dabar pasididžiuoju, kad prie pirmų Šv. Sakramentų mane egzaminavo rašytoja Marija Pečkauskaitė.

Trečioji mano mokykla

Rudenį gyvuliams ganyti nusamdė pas mano krikšto tėvus tarnaujančios tarnaitės sūnelį, o mane nuvedė į mokyklą, kuri vėliau buvo pavadinta Marijos Pečkauskaitės vardu.

Mokykloje tada dirbo dvi mokytojos: Bronislava Ripalytė ir Marytė Minajevaitė. Patikrinusios mano žinias, priėmė į trečiąjį skyrių.

Mokytis čia buvo jau kitaip, negu namuose ar pas tetą. Čia buvo ir žemėlapiai, ir įvairių gėlių bei gyvulių paveikslai. Į mokyklą ateidavo ir kun.

klebonas Bukontas dėstyti tikybos. Jis buvo aukštas, žilais ilgais į aukštą susukuotais plaukais. Ant žemyn palinkusios nosies auksiniuose rėmeliuose pailgų stiklų akiniai. Pamokos pradžioj dėstydamas mums Šv. Istoriją, o pasakui mus klausinėdavo, tikrindamas, ar esame išmokę tai, kas buvo užduota. Kartais būdavo ir juoko.

Tarp mokinių buvo viena mergaitė, kuri vadinosi Stefanija Bitlieraitė. Kai kartą klebonas jos paklausė:

- Kame gimė Jėzus Kristus?

Ji drąsiai atsistojo ir šlebezuodama atsakė:

- Žydų žemėje, Bitlieriaus miestelyje.

Mes visi leipome iš juoko. Juokėsi ir klebonas.

Laukdavome ateinant į pamokas ir kunigo klebono, bet dar labiau laukdavome, kad vietoj klebono ateitų panelė Marija Pečkauskaitė, o tai pasitaisydavo gana dažnai. Klebonas būdavo didelis medžioklės mylėtojas. Kartais dėl to žmonės juokaudami pasakydavo:

- Mes galime ir be kunigo numirti, bet mūsų zuikeliai visi su kunigu miršta.

Kartais klebonas turėjo laidotuves ar buvo vežamas pas ligonį. Tokiais atvejais ateidavo mums tikybą dėstyti panelė Marija Pečkauskaitė.

Kaip ji gražiai nupasakodavo Šventosios Istorijos įvykius, malonu būdavo klausytis.

Paaiškinusi, kas liečia programą, ji dar ką nors gražaus ir įdomaus papasakodavo. Jos pasakojimai visados būdavo pamokantys, o mes su didžiausiu įdomumu jų klausydavome.

Kartą ji mums papasakojo legendą apie Šv. Petro motiną.

Nors šventajam Petrui V. Jėzus davė dangaus raktus, tuo tarpu jo motina, kaip legenda pasakoja, esanti pragare.

Šventasis Petras, po mirties nuėjęs į dangų, niekur neradęs savo motinos. Jam buvo labai liūdna ir prašęs V. Dievą, kad siųstų angelą į pragarą parnešti jo motiną. V. Dievas sutikęs ir paskyręs vieną iš angelų, kad atneštų Šv. Petro motiną į dangų.

Šv. Petras labai nudžiugęs, kad galės būti kartu su savo motina, ir išlydėjęs angelą į pragarą. Juo ilgiau angelas leidėsis į pragarą, juo mažesnis jis tapęs. Iš pradžių buvo žmogaus dydžio, vėliau palikęs kaip balta gulbė, dar toliau – kaip baltas balandis ir vis pragaro nepasiekęs. Pagaliau palikęs tik kaip baltas drugelis. Galų gale angelas nusileidęs į pragarą.

Pragare visos sielos buvo paverstos į akmenis. Bet vos tik angelas atsistojo pragare, visos sielos tuoj atgijusios. Angelas, susiradęs Šv. Petro moti-

na, pasiėmė ją ant rankų nešti į dangų pas sūnų Šv. Petrą. Kitos sielos taip pat įsikibusios į Šv. Petro motinos rankas ir kojas, į kiekvieną jos kojos pirštą taip, kad susidarė didelis sielų būrys.

Šv. Petro motina nusigandusi, ar galės angelas tokią sunkią našlą pakelti. Gal ir jos nebegalėsias į dangų nunešti. O angelas ją visai lengvai pakėlęs, pradėjęs skristi į dangų.

Tada Šv. Petro motina pradėjusi pavydėti, kad tiek daug sielų neš į dangų, gal jai nebebus geros vietos. Dėl to pradėjo kratyti į rankas ir kojas įsikibusias sielas. Viena po kitos dejuodamos sielos kritusios į pragarą ir ten vėl į akmenis pavirtusios. Juo mažiau sielų buvo likę, juo sunkiau angelas nešęs Šv. Petro motiną.

Šv. Petras jau džiaugėsi, matydamas, kad angelas grįžta, vis didėja ir didėja. Jau kaip balandis, jau kaip gulbė ir atrodė tuoj pasieks dangaus vartus. Tuo tarpu Šv. Petro motina, vis labiau pavydėdama, kam kitos sielos su ja kartu pateks į dangų, kratė jas nuo savo rankų ir kojų. Ir juo mažiau būdavo sielų, juo sunkiau angelas bekilo aukštyn. Angelas vos bepanešęs savo našlą.

Jau buvo visai arti dangaus vartų, jau Šv. Petras buvo pasiruošęs pasitikti savo motiną, kai ši iš pavydo nusikračiusi paskutinę sielą. Jai nukritus, angelas nebegalėjęs panešti Šv. Petro motinos, taip ji pasidariusi sunki, ir ją paleidęs. Pavydėdama kitiems dangaus, pati jo neteko.

Pabaigusi mums legendą pasakoti, pridėjo:

– Matot, vaikai, kaip baisu yra pavydėti. Pavydas yra viena iš septynių didžiųjų nuodėmių. Dėl to jei jau Šv. Petro motina dėl pavydo yra pragare, niekada niekam nieko nepavydėkite, jei kas geresnį pažymį gauna, nepavydėkite, jei kas skanesnį priešpiečių atsineša.

Su didžiausiu dėmesiu mes išklausėme jos pasakojimo ir giliai į savo jaunas širdis įsirašėme, kad niekas niekada nieko nepavydėsime.

Vieną kartą, kai Marija Pečkauskaitė buvo atėjusi į mokyklą dėstyti tikybos, per pertrauką neįėjo į mokytojų kambarį. Mokytoja gyveno tame pačiame name. Dažnai ji ir per pertrauką pasilikdavo su mokiniais kieme, jei tik būdavo gražus oras. Ypač pavasarį, kai būdavo šilta, ir mes, vaikai, per pertrauką žaisdavome. Ji sukdavo ratelį kartu su mumis.

Tą kartą po pamokos aš išėjau į mokyklos gonkas ir stovėjau atsirėmęs į sieną. Marija, kuri buvo įėjusi į mokytojų kambarį, bet, pamačiusi vaikus žaidžiant kieme, išėjusi iš mokytojų kambario, ėjo per gonkas į kiemą prie jau žaidžiančių vaikų. Pamačiusi mane stovintį, ji pasilenkusi kažko manęs paklausė. Man pasirodė nesuprantama, kodėl ji pasilenkė prie manęs, o jos

akys žiūri ne į mane. Mano atsakymo nesulaukusi, ji pakartojo klausimą, sakydama:

- Aš tave, Klemuk, klausiu.

Man pasirodė kažkaip liūdna, nes aš tada pastebėjau, kad jos akys truputėlį žvairos. Ne visada tai buvo galima pastebėti. Tik tą vieną kartą tai te- pastebėjau ir šiuo savo elgesiu, nors ir be blogos valios, galėjau jai padaryti nemalonumą.

Tas jos akių defektas matosi ir vienoj nuotraukoj, kame ji tautiškais rū- bais pasipuošusi, sėdi sode ant kėdutės. Tik ta nuotrauka daryta ne Židi- kuose, kaip pažymėta paskutiniame jos išleistų raštų dvitomyje, o Palango- je, panelių Martišauskaičių sodelyje. Tai buvo jos naujos draugės. Bet apie tai toliau.

Nauji pažįstami, nauji draugai

Sakoma, kad gėlelė, nors ir į gerą žemelę pasodinta, iš pradžių nuvysta. Ir tik vėliau, įleidusi šaknis, pradeda augti ir žydėti.

Žmogus, persikėlęs į kitą vietą gyventi, taip pat jaučiasi svetimas, vie- nišas.

Gal Marija Pečkauskaitė, persikėlusį į Židikus ir apsigyvenusi pas kuni- gą Bukontą klebonijoje, kame jau gyveno jos mylima mamatė ir sesuo Zofi- ja, nesijautė vieniša. Tačiau tokia siela, kaip Marijos Pečkauskaitės, negalėjo pasitenkinti vien namiškių draugija. Būdama iš pašaukimo auklėtoja, steigia mokyklėlę. Čia per savo mokinius ji susipažįsta su jų tėvais. Ir taip diena po dienos vis daugiau pažįstamų. Iš pamokų sugrįžusi, galėjo savo išpūdziais dalintis su savo mamate, nes savo siela buvo labai į ją panaši. Jos abi gyveno savais jausmais. Abi buvo didelės muzikos mėgėjos, o ir kunigas Bukontas buvo puikus smuikininkas. Dėl to visi nemalonumai, jei jų pasitaikydavo (o karo metu kam jų trūko?!), paskėsdavo muzikos garsuose.

Marija Pečkauskaitė jau žinojo, kaip skaudžiai žeidžia žmogaus širdį šalta mirties ranka, nes ji jau buvo netekusi dviejų savo brolių ir tėvo. Tai buvo didelė iš jos pareikalauta auka. Bet žiauriajai valdovei mirčiai atrodė, kad per mažai žeidė šią kilnią širdį, dėl to ji pasiima dar vieną auką, ir tai pačią brangiausią: miršta mamatė Stanislava iš Šiukštų-Pečkauskienė 1915 metais.

Tai buvo pats skaudžiausias smūgis jos gyvenime. Jos liūdesį ir skaus- mą matė jos mokiniai.

Štai kaip apie tai rašo jos mokinė Kazė Rubinaitė:

„Pirmiausiais mokslo metais (1915) mirė mūsų mokytojos (rašytojos) mamatė. (Taip ji vadindavo savo motinėlą raštuose). Mes, nors dar vaikai, supratome mylimos mokytojos liūdesį ir skausmą. Visi nutarėme jos motinėles palaikus palydėti į amžino poilsio vietą su gėlėmis ir vainikais (o gal kas iš suaugusiųjų patarė, gerai nebeatsimenu). Gili žiema, gėlių nėra. Iš gražių kadugių, eglių šakelių padarėme vainikus, papuošėme popierinėmis gėlėmis.

Laidotuvių dieną eisenoje dalyvaujame visi mokiniai. Gal tai ir vaikiškai atrodė, bet mokytoja su malonumu priėmė mūsų užuojautą ir per pamokas dėkojo.

Tie mūsų vainikai nebuvo tokie, kaip dabar daroma, bet nupinti nedideli, užmaunami ant rankų ir toje pat rankoje paimama neva gėlių puokštelė – žalios šakelės su tais popieriniais žiedais. Tuomet dar niekas nebuvo nieko panašaus matęs“.

Baigėsi mokslo metai, reikėjo skirtis su mokiniais. Kas užpildys tą tuštumą, kuri pasidarė, mamatei mirus? Dėl to atsiskirdama su mokiniais pasakė:

– Nenoriu su jumis, vaikeliai, skirtis. Lankykitės pas mane, duosiu jums knygelių pasiskaityti, rudenį vėl susirinksime į klasę semtis naujų mokslo žinių.

Savo mokinių lankoma ir matydama, kaip tos jaunos sielos gaudyte gauda jos žodžius, kaip stengiasi elgtis taip, kaip panelė mokytoja moko, džiaugėsi ir bent dalinai užsimiršdavo.

Po vasaros atostogų vėl susirinko mokiniai su džiaugsmu, kad galės klausyti taip įdomiai pravedamos panelės mokytojos pamokos.

Štai kaip apie antruosius mokslo metus rašė ta pati mokinė Kazė Rubinaitė.

„1916 metų ruduo. Su džiaugsmu skubame į mokyklą. Tada jau kiek kitaip atrodė klasė. Nors tebėra stalai, bet turime rašomąją lentą, sienas puošia keletas nedidelių, atviruko formato, paveikslų – Vytauto, Kęstučio, Birutės ir kitų. Jos pačios darbo žemėlapiai. Ant mokytojos stalo gaublys.

Per žiemos šventes Kalėdas ruošia eglutę. Programą sudaro deklamacijos, gyvieji paveikslai. Vaikams dalinamos dovanėlės.

Mokiniai ne tik pripratę, bet ir pamilę savo mokytoją. Nors atostogos mokiniams labai malonus dalykas, tačiau skirtis su savo mokytoja sunku. Ypač kad mokyklą vokiečiai uždarė“.

Apie šį liūdną atsiskyrimą su mokytoja ir mokykla Kazė Rubinaitė toliau rašo:

„Baigę antruosius mokslo metus, vėl puošiame klasę, vėl einame atostogų, po trumpų egzaminų atsisveikiname visam laikui su ašaromis su savo miela mokykla, kuri dvejus metus veikusi uždaroma visai, nes kaizeriniai okupantai – vokiečiai dvidešimties vaikų būrelį įtaria esant lietuvybės platinimo šaltiniu“.

Šis atsiskyrimas su mokiniais ir mokykla Marijai Pečkauskaitei buvo skaudus. Ji taip troško šviesti jaunąją kartą, skiepyti jų širdyse tėvynės meilę, tobulinti jų sielą. Tuo tikslu įsteigia jaunimo draugijėlę „Rūtų vainikėlių“ ir, be to, kelis mokinius dar moko privačiai, sakydama, kad ji būtų laiminga, kad jos mokomos mergaitės, jai mirus, ją pavaduotų. Visa, ką turėjo savo sieloje gera, ji sėjo į tas jaunas širdis ir norėjo sulaukti gražių savo darbo ir rūpesčio vaisių.

Kiekvieni tėvai rūpinasi, kad jų vaikai būtų geri, kilnūs. Tačiau ne paslaptis, kad kartais vaikai savo lengvabūdiškumu įžeidžia ir nuliūdina tėvus. Tokį liūdesį ir skausmą teko pergyventi ir Marijai Pečkauskaitei. Ji buvo religinga ir norėjo tokiais išauklėti savo mokinius.

Karo audros blaškė žmones. Jie pavargo, nuskurdo ne vien materialiai, bet ir moraliai. Jauni žmonės ieškojo kažko malonaus, viliojančio. Židikuose susidarė grupė, kurios nariai buvo toli nuo Marijos Pečkauskaitės dvasios. Jos idealai buvo skirtingi. Tačiau jaunas žmones naujos idėjos suviliojo, ir dalis jos mokinių, giedodami Internacionalą, dalyvavo demonstracijoje, kurios priekyje buvo nešama vėliava su užrašu: „Visų šalių proletarai, vienykitės“. Suprantama, kaip dėl to turėjo pergyventi auklėtoja, matydama, kad ne tuo keliu eina tos, kurias ji mokė ir auklėjo visai kita dvasia. Tačiau savoje paskendus ji nesiruošė kam keršyti ar neapkęsti. Juk jos tikslas buvo pažinti žmones ir neniekinti jų: rasti kelią į širdis tų, kurie gyvenimą jau pralaimėjo. Ji stengėsi suprasti, mylėti ir laimėti net tada, kai esi nesuprastas, nekenčiamas ir persekiojamas. Kilti ir kelti.

Suprato mergaitės savo klaidą, atsiprašė savo auklėtoją, o ši ir toliau rodė joms savo kilnią širdį, niekada nė puse žodelio neprimindama ir nesi-skūsdama, kad skaudžiai pergyventi turėjo. Pasiliko draugėmis.

Tuo laiku Marija Pečkauskaitė rūpinosi vargšais, ligoniais. Be to, mokėdama vokiškai, daugeliu atvejų padėdavo žmonėms, jei vokiškieji okupantai norėdavo per daug sunkia letena prislėgti gyventojus. Ji užtardavo prieš vokiečius, paaiškindavo vokiečiams, kad žmonės nieko blogo jiems nenori. Dėl to daug žmonių kreipdavosi į „panelę, katra laba gera mok vokiškai“.

Liūdesys ir skausmas, pasidalytas su kitais, daug lengviau pernešamas. Bet su kuo pasidalyti savo liūdesį taip jautriai Marijos Pečkauskaitės šir-

džiai? Kas labiausiai ją būtų supratęs ir atjautęs, jau buvo iškeliavęs į amžinybę, – tai mamatė. Sesuo Zofija buvo visai kitokio būdo. Ji jos nesupras ir neatjaus. Jos geradarys kun. Bukontas, gal jis? Bet jis šiais neramiais laikais turi savo rūpesčių ir nemalonumų. Ir Marija nedrįsta savo liūdesio dalį dėti ant pečių tam, kuriam jautė didelį dėkingumą už mamatės, sesers Zofijos ir jos pačios priglaudimą ir globojimą.

Marijos laimei, Židikuose tuo metu apsigyveno viena šeima, su kuria ji labai susidraugavo. Tai buvo iš Tirkšlių atsikėlę vaistininkai Martišauskai. Jų šeimą sudarė našlė motina, nevedęs sūnus provizorius Aleksandras ir dvi dukterys: Stefanija – vyresnioji ir Teresė – jaunesnioji. Ši šeima buvo kilusi iš Palangos. Ten, Vytauto gatvėje, turėjo savo nemažus namus prieš vaistinę ir nemažą žemės sklypą. Dabar tie namai nugriauti. Likęs tik vienas kaštanas yra praeities liudininkas, o sklypas apstatytas naujais namais ir sudaro Ramybės gatvelę.

Židikuose turėjo tik vaistinę, kuri iš pradžių buvo įsikūrusi žydų namuose, o vėliau, kai Marija Pečkauskaitė, gavusi honorarą už savo raštus bei vertimus, įsigijo namus, persikėlė į jos namus pietinėje namo pusėje, kam dabar yra memorialinis jos muziejus.

Abi Martišauskaitės buvo panašaus amžiaus kaip ir Marija Pečkauskaitė. Panašūs buvo ir jų rūpesčiai. Marija čia buvo labai dažna viešnia ne dėl to, kad pasivaišintų, bet įvairiais kitais reikalais.

Parduotuvių nebuvo. Nieko nebuvo galima nusipirkti. Dėl to reikėjo surasti būdą, kaip apsirengti, kaip pasipuošti.

Išeitis buvo surasta. Linų ir vilnų pas ūkininkus buvo galima gauti. Reikėjo tik susirasti verpėją ir audėją. Tai padaryti buvo nesunku, nes tada kiekviena kaimo mergaitė ar moteris mokėjo verpti ir austi. Šių laikų moterys ir mergaitės jau tų darbų nebemoka. Susirado audėją Ronkienę, kuri ir pradėjo austi „plonas drobėles“. Iš ploniausio lininio audinio siuvosi baltinius, iš pašukinio, storiausio, siuvo kostiumėlius. Kad tos suknelės ir kostiumėliai gražesni būtų, pagražindavo išsiuvinėjimais. Reikia pasakyti, kad tokia suknele apsivilkusi, tautine juosta susijuosusi, Marija Pečkauskaitė atrodė nepaprastai graži ir miela. Ji priminė ne tik savo dvasia, kuri buvo kilni ir tyra, bet ir savo išorine išvaizda vaidilutę iš Lietuvos istorijos. Ant galvos ji nešiojo varpo išvaizdos savotiškų šiaudų ar stambių žolių skrybėlę.

Sunki problema buvo ir su avalyne. Iš ko ją pasisiūti ir kaip pasigaminti?

Čia atėjo į pagalbą ponija Jasmontienė. Kas tai per žmogystė? Tai buvo našlė, senyva moteris. Ji turėjo miestelio pakraštyje nemažus senus namus ir keliolika hektarų žemės netoli miestelio. Jos miręs vyras buvęs kariškis. Ko-

kio laipsnio kariškis jis buvo, negalėčiau pasakyti, bet dėl jos inteligentiškos laikysenos kiti net generoliene ją vadindavo. Savo ūkį ji išnuomodavo. Dvejus metus jos ūkį nuomodavo ir mano ištekėjusi sesuo Jadvyga. Ponia Jasmontienė buvo aristokratiškų manierų, bet labai maloni moteris. Ji užsiiminėjo homeopatija, gydė į ją besikreipiančius žmones, nes tada Židikuose nebuvo jokio gydytojo.

Ji tai ir surado galimybę išspręsti avalynės problemą. Ji pamokė ir Mariją Pečkauskaitę, ir seseris Martišauskaites gaminti vasarinius batelius.

Iš storo kartono išpjaudavo padą. Paskui jį apsiūdavo linine ar kitokia medžiaga. Iš linų nusivydavo apie tris milimetrus storio virvelę ir ją apsiūdavo visą padą. Paskui prikaldavo medinę kulnį, o batelių viršų pasiūdavo iš storesnės ar plonesnės lininės medžiagos. Bateliai būdavo nubaltinami ir gana gražiai atrodydavo. Žiemos sezonui darydavo batelius su mediniais padais ir storo milo viršu.

Kai kas tokius batelius mediniais padais vadindavo klumpėmis ir apie Mariją Pečkauskaitę viename straipsnyje buvo parašyta, kad ji nešiojusi klumpes. Klumpėmis mes, žemaičiai, suprantame vien tik iš medžio padarytą avalynę. Tokių klumpių Marija Pečkauskaitė nedėvėjo.

Tarp pažįstamų, su kuriais Marija Pečkauskaitė susitiko Židikuose, negaliu pamiršti seno ponaičio Bronislovo Vaitkevičiaus. Prie Židikų miestelio, šiaurinėje pusėje, buvo Židikų dvaras. Jis priklausė grafui Tiškevičiui, gyvenančiam Kretingoje. Bronislovas Vaitkevičius buvo šio dvaro urėdas. Dėl savo linksmo būdo, dėl savo gausių anekdotų buvo mielai laukiamas svečias klebonijoje. Dėl to kai kas juokaudamas pavadindavo jį Židikų parapijos altaristu. Nors buvo storas ir iš liemens, ir iš galvos, buvo labai judrus, greitas ir puikus mazurkos šokėjas. Klebonijoje jis dažnai lankydavosi. Ypač kai atvažiuodavo kaimyninių parapijų klebonai ir trūko partnerio prie, anot Maironio, „palaiminto vinto“.

Klebonijos gyventojai taip pat lankydavosi pas ponaitį. Ypač mėgstamas vizitas būdavo Velykų švenčių proga. Visur buvo paruošti Velykų stalai. Stengdavosi konkuruoti vieni kitus, kad tik Velykų stalas būtų kuo turtingiausias, prašmatniausias, bet niekur nebuvo karštų valgių. Pas ponaitį visada būdavo karšto buljono. Pas jį šeiminkaujanti sesuo Marija ir virėja Pranusė visuomet tuo pasirūpindavo.

Atidaryta Židikuose mokykla Marijai Pečkauskaitei buvo labai brangi. Jos pirmuoju mokytoju buvo Klemensas Juodka. Nors jis ir dalyvavo Marijos Pečkauskaitės pirmame suruoštame lietuviškame vakare, bet, kadangi jų ideologijos buvo skirtingos, didelio bendravimo tarp jų nebuvo. Bet apie tai

daugiau galėtų papasakoti pats Klemensas Juodka, dabar gyvenantis Šiaurliuose.

Vėliau mokytojos buvo Bronislava Ripalytė ir Marija Minajevaitė. Jos buvo Marijai artimesnės, ir Marija jas aplankydavo, o jos lankydavos pas ją.

Labiausiai Marija Pečkauskaitė susidraugavo su Terese ir Stefanija Martišauskaitėmis.

Jei tikrą draugą pasitinka džiaugsmas, džiaugiasi ir kita draugystės pusė. O jei užklumpa nelaimė, skausmas, kenčia ir tikrasis draugas.

Marija Pečkauskaitė, netekusi mamatės, mėgdavo lankytis pas vaistininčius, nes ji čia matė, kaip seserys Teresė ir Stefanija, taip pat sūnus Aleksandras myli savo senutę motiną. Jei ji būtų turėjusi pavydo, tai tikrai būtų pavydėjusi toms laimingoms sesutėms. Bet ji tik džiaugėsi ir tame džiaugsmo skandino savo liūdesį dėl mamatės netekimo.

Neilgai ir šioje šeimoje šypsojosi džiaugsmas. Visai netikėtai mirė brolis Aleksandras, farmaceutas, palikdamas vaistinę savo sesutėms, kurios nebuvo baigusios farmacijos. Dėl to, nors vaistinė buvo jų vardu, turėjo samdytis vaistinės vedėją. Dėl sūnaus mirties labai išgyveno motina ir seserys. Šis netikėtas smūgis taip paveikė motiną, kad ji diena iš dienos pradėjo vis labiau nykti. Atrodė, kad gyvybė tirpsta, kaip baigdama degti žvakė ir greit turės užgesti. Ir iš tikro dar nebuvo gerai susigulėjusi sūnaus kapo žemelė, kai buvo vėl pajudinta, ir motina atgulė šalia mylimo sūnaus.

Pasilikusios dvi vienišos seserys dabar Marijai buvo dar artimesnės. Artimųjų brangių asmenų, ypač motinų, netekimas jas dar labiau suartino, ir jos buvo tarsi seserys.

Visuomet su meile, su užuojauta Marija apsilankydavo vaistinėje. Ji turėjo globėją kun. Bukontą, šios gi nieko artimesnio nebeturėjo. Kažkur buvo tolimas giminaitis, taip pat Aleksandro vardu, bet jis buvo nelaimingas girtuoklis, dėl to Teresė su Stefanija, jam atvažiavus, nesidžiaugdavo, bet laukdavo, kad jis kuo greičiau išvažiuotų.

Marija Pečkauskaitė, gyvendama klebonijoje, buvo pažįstama su visais apylinkės klebonais, kurie dalyvaudavo Židikių parapijos atlaiduose ar rekolekcijose. Ypač ją gerbė kun. Morkis, tuometinis Pikelių klebonas. Jis iš seminarijos laikų buvo lietuvių būrelio narys, kurį buvo įsteigęs Tumas-Vaižgantas. Nors jos jautri širdis mylėjo vargšus žmones, paprastus liaudies vaikus, tačiau retkarčiais nuvažiuodavo ir pas turtinguosius. Bet apie tai pakalbėsime atskirame straipsnyje.

„Šalia kelio karčema“ ...

Kas nežino šios liaudies dainelės. Ją dainuoja ir tie, kurie karčemą lanko ir kurie jos nelanko. Ji visų mėgstama. Bet ar ją dainuojantys pagalvoja, ką reiškia šalia kelio karčema? Apie tai rimčiau ir giliau pagalvojus, nuotaika pasikeičia labiau negu minėtą dainelę dainuojant.

Juk karčema – tai vieta, kur prageriamas sunkiai uždirbtas pinigėlis. Karčema – tai vieta, kur žmogus nusigėręs dažnai į namus nebepareidavo. Ypač tamsiais rudens vakarais ir nakvodavo rave ar kelio purvynėlyje. Karčema – tai vieta, kame su draugais, geriant į sveikatą, buvo prageriama sveikata, šeimos laimė, sąžinė, dorybė, padorumas.

Šeimos tėvas čia užmiršdavo savo išbalusius ir alkanus vaikus, savo liguistą, suvargusią žmoną. Jaunuolis čia degtinėje norėjo nuraminti sąžinę dėl nuskriaustos mergaitės. Ne kartą čia buvo aptariamai apiplėšimų bei žudynių planai.

Tuo laiku, kai Marija Pečkauskaitė apsigyveno Židikuose, tokios karčemos jau nebeegzistavo. Tačiau girtuoklių netrūko. Žmonės išmoko gamintis naminę degtinę, ir gėrė ją ne vien vyrai, bet ir moterys, o būdavo atsitikimų, kad duodavo vaikams ir net naujagimiams per krikštynas.

Marija Pečkauskaitė žinojo, kokia buvo blaivi Lietuva vyskupo Valančiaus laikais, o matydama tai, kas dabar darėsi, labai pergyveno. Dėl to įsteigė Blaivybės draugijos skyrių.

Židikų miestelyje tarp kitų senų pastatų buvo ir karčema, pusiau mūrinė, pusiau medinė. Mūrinėje dalyje buvo trys gyvenami kambariai, o medinėje – didelė patalpa, žmonių „stadala“ vadinama, – užvažiavimui su vežimais, ratais ar rogėmis. Ši karčema nebuvo šalia kelio, bet, pasakyčiau, gale kelio. Pervažiavus visą miestelį, pravažiavus iš akmenų pastatytą bažnyčią, kelias tiesiog atsidurdavo į karčemos sienas. Ir tarsi dėl tos kliūties, lyg upės srovė į uolą atsimušus, pasukdavo dviem kryptim: į rytus – Mažeikių pusėn ir į vakarus – į Viliotės kaimą.

Pro šią karčemą Marija Pečkauskaitė turėjo praeiti kiekvieną kartą, eidama į vaistinę, kuri buvo įsikūrusi jos nupirktuose namuose, esančiuose sodelyje prie keliuko, vedančio į Viliotės kaimą.

Liūdnai atrodė senoji karčema. Mūrinis jos galas buvo gerokai apgriuvęs, tinkas vietomis nubyrėjęs, o kur ne kur ir plytos iškritę. Žmonės ją paprastai „Mūrine“ vadindavo. Jos savininkas buvo žydas, kaip senieji žmonės sakė, Leizeriu vadinamas. Bet atrodo, kad jis jau joje nebegyveno, o gyveno įleisti nuomininkai.

Blaivybės draugijos skyrių įsteigus, Marijos Pečkauskaitės akys nukrypo į šią daug ašarų mačiusią, daug girtuoklių dainų girdėjusią karčemą. Ir ji nusprendė, kad ten, kur žmonės skandino savo šviesų protą svaigaluose, reikia padaryti šviesos židinį.

Jos rūpesčiu ir pastangomis ši sena žydo karčema ir buvo Blaivybės draugijos skyriaus nupirkta.

Medinė jos dalis buvo nugriauta, o mūrinė šiek tiek suremontuota. Suremontuotose patalpose nutarta atidaryti Blaivybės draugijos arbatinę, kad žmonės turgaus dienomis ar šventą dieną, bažnyčioje sušalę, ypač žiemos metu, turėtų kur užėiti pasišildyti, arbatos išgerti ar bulkutės užkąsti.

Šios naujos, ypač žydams nepatinkamos, įstaigos atidarymas turėjo būti paminimas su tam tikra iškilme bei programa.

Apie tai kitame skyrelyje.

Iškilmingas arbatinės atidarymas

Karčema nupirkta. Patalpos šiek tiek sutvarkytos. Reikia tik atidaryti arbatinę, kad žmonės turėtų užėiti kur sušilti ne nuo degtinės nuodų, bet nuo karštos arbatėlės. Kad niekas negalėtų pasiteisinti, jog jis sušalęs, pavargęs neturi kur kitur užėiti, kaip tik į "traktyrių".

Kad labiau būtų išreklamuota Blaivybės draugijos arbatinė, buvo nupaišyta iškaba: „L.K.Blaivybės draugijos ARBATINĖ“.

Pasirūpinta, kad ir jos atidarymas būtų kuo iškilmingesnis. Po pamaldų kunigas Bukontas paskelbė bažnyčioje apie arbatinės atidarymą ir kvietė, kas tik gali, jame dalyvauti.

Marija Pečkauskaitė rūpinosi atidarymo programa. Programos reikalu tarėsi su seserimis Martišauskaitėmis ir nutarė, kad reikia pastatyti kokį nors trumpą scenos vaizdelį, parodyti gyvų paveikslų. Gyvieji paveikslai Marijos Pečkauskaitės buvo labai mėgstami. Ji pati tuoj sugalvojo, ką parodyt. Blogiausia su scenos vaizdeliu. Tokiai progai netiks nė vienas iš žinomų veikaliukų. Reikėjo sukurti, parašyti. Bet kada, kad Marijai ir taip daug rūpesčių ir darbų.

Atėjusi į vaistinę pas seseris Martišauskaites, pradeda skatinti, prašyti, kad jos jai padėtų.

Visos tariasi, kad reikia parodyti ką nors tokio, kas turėtų santykį su arbatine ir traktyriumi.

T.Martišauskaitė, susipažinusi, kaip bus tvarkomas tos arbatinės vadovavimas, pasiūlė šitokį vaizdelį.

Scenoje arbatinės patalpos. Prie staliuko sėdi arbatinės vedėja ir su skaičiukais skaičiuoja, kiek sunaudota gabalėlių cukraus, kiek stiklinių parduota arbatos, kiek bulkučių. Ir taip jai beskaiciuojant, į arbatinę ateina išsigėręs vyras ir prašo vedėjos, kad parduotų jam degtinės. Veltui vedėja aiškina, kad čia degtinė nepardavinėjama, ir prašo jį išeiti. Bet girtuoklis neklauso jos aiškinimo ir įkyriai prašo parduoti degtinės, prižadėdamas gerai sumokėti. Tuo tarpu pro šalį einąs žydas išgirsta girtuoklio prašymą ir jo pažįstamą balsą ir, įėjęs į arbatinę, pradeda girtuoklį kviesti pas save į traktyrių, girdamasis, kad turįs geros, stiprios degtinės. Ir nors girtuoklis vyras jau jam yra skolingas, bet pasitikįs juo ir duosiąs jam „bargan“, nes girdėjęs, kad jo karvutė apsiveršiavusi ir kad veršiuką už išgertą degtinę jam atvešiąs. Įrodinėja, kad čia, arbatinėje, jis nieko gero negausiąs, o vandens kiekviename rave galįs rasti. Išsitempia jį laukan. Arbatinės vedėja gražiu monologu nupasakoja, kokia didelė nelaimė yra girtuoklis vyras, kokia nelaiminga yra tokio girtuoklio šeima, kokia vargšė tokio vyro žmona ir išalkę vaikai. Baigia šį monologą pasakojimu, kaip džiaugsis žmona ir vaikai, jei tėvas sušalęs užeis sušilti ne pas žydą, kuris svaigalais jį nugirdo, paskutinius pinigus išvilioja, o į arbatinę, kur sušils, pasistiprins ir savo šeimai nupirkęs bandelių parneš.

Šio vaizdelio siužetas Marijai Pečkauskaitei patiko, ji jį aprobavo ir prašė, kad Teresė Martišauskaitė jį parašytų. Ji ir parašė. Žinoma, kad pati rašytoja būtų rašiusi, būtų geriau parašiusi. Bet ir dabar rašinys buvo priimtas, rolės išrašytos ir paskirstytos.

Arbatinės vedėjos vaidmuo teko naujos arbatinės tikrajai vedėjai. Girtuoklio vaidmuo, nebeatsimenu, kam buvo paskirtas. O žydą turėjo suvaidinti išgerti mėgstantis ūkininkas Kekys.

Nežinau, kiek kartų buvo daromos repeticijos, bet atidarymo dienai vaizdelis buvo paruoštas.

Nedidelė buvo arbatinės patalpa. Ji dar sumažėjo, kai viename jos kampe buvo padaryta nedidelė scena. Žmonių prisirinko sausakimšai. Tėveliai nusivedė ir mane, dar visai nedidelį berniuką. Nuėjo su mumis ir brolis Boleslovas, kuris kaip tik pasitaikė parvažiuoti. Jau buvo laikas artistams grimuotis ir eiti į sceną, o žydą turėjęs vaidinti Kekys vis nesirodė. Marija Pečkauskaitė nebežinojo, ką daryti. Veltui dairėsi į duris, o artisto vis nesimatė.

Neateis – reiškia, suirs programa. Nebus jokio iškilmingumo, jokio įspūdžio, ir arbatinės veikla iš karto bus paralyžuota. Marijai P. tai būtų didelis smūgis.

Ar sąmoningai neatėjo artistas, norėdamas sukompromituoti arbatinės atidarymą, negaliu pasakyti. Žinau tik tiek, kad mėgdamas išgerti, tą dieną padaugino ir scenoje rodytis nebegalėjo.

Nenorėdama, kad programa sugriūtų, Marija Pečkauskaitė nutarė pati suvaidinti žydą ir jau klijavosi barzdą. Tikrai būtų buvusi gražus žydelis su juodomis akimis.

Programos pradžiai užsitęsęs, mano tėvelis, kuris priklausė Blaiivybės draugijos valdybai, užėjo į užkulisių pasiteirauti, kodėl nepradedama programa. Sužinojęs, kad tai dėl neatvykusio artisto kaltės ir pamatęs, kad Marija P. klijuojasi barzdą vaidinti žydą, pasiūlė pakviesti mano brolių Boleslovą, kad jis, bent kartą perskaitęs trumputę žydo rolę, ją suvaidintų ir išgelbėtų Mariją Pečkauskaitę iš žydo rolės. Šis tėvelio pasiūlymas su džiaugsmu buvo priimtas, ir mano brolis visai neblogai tą žydelį suvaidino.

Po šios scenos vaizdelio buvo du gyvieji paveikslai.

Prieš pradėdamas apie juos kalbėti, turiu sustoti prie to, kaip jautri buvo Marijos Pečkauskaitės širdis nelaimingiems, gyvenimo nuskriaustiems žmonėms.

Asteikių kaime, važiuojant iš Židikų į Sedą, gyveno pasiturintis ūkininkas Jonušas. Jis turėjo nemažą šeimą. Dvi šeimos dukterys buvo nelaimingos: viena buvo akla, antra turėjo nesveikas strėnas ir labai sunkiai tegalėjo vaikščioti. Iš veidelio ji buvo gana graži, Marija Pečkauskaitė ją atjautė ir suprato, kaip sunku jaunam žmogui, kad jis negali džiaugtis gyvenimu su kitais sveikais žmonėmis: negali šokti, negali vaidinti scenoje. Jos širdis, kupina gerumo, ieškojo progos padaryti džiaugsmo ir malonumo nelaimingiems ir nuskriaustiems. Gyvieji paveikslai, parodyti arbatinės atidarymo proga, kaip tik ir davė galimybę šiai vargšei pasidžiaugti, pasirodyti scenoje.

Pirmasis paveikslas rodė Lietuvą, sukaustytą ir miegančią.

Kadangi gyvuosiuose paveiksluose nereikia judesių, minėtoji Jonušaitė, iš veidelio gana graži, buvo pakviesta tuose gyvuosiuose paveiksluose dalyvauti. Apvilko ją ilga, juoda, aksomine suknia, pasodino kėdėje, prie kurios geležiniais pančiais buvo prirakinta.

Prieš paveikslą parodant, Marija Pečkauskaitė paaiškino, ką pirmasis paveikslas reiškė, duodama trumputę istorinę apybraižą.

Antrasis paveikslas vaizdavo Lietuvą, Laisvės angelo prikeltą iš miego naujam gyvenimui. Dabar Lietuvą vaizduojančioji nebesėdėjo kėdėje, bet stovėjo stačia. Už jos aukščiau baltu rūbu apsivilkęs angelas su trimis žadino tautą naujam gyvenimui. Dvi nedidelės mergytės, taip pat baltomis suk-

nelėmis, su tautiškomis vėliavėlėmis rankose, tarsi vedė prikeltą Lietuvą į šviesią ateitį.

Su koku džiaugsmu kalbėjo Marija Pečkauskaitė apie laisvą Lietuvą. Ji tarsi liete norėjo įlieti į susirinkusiųjų širdis Tėvynės meilę ir brangią laisvę, kurią mūsų protėviai gynė ir kurią mes turime branginti ir saugoti kaip didžiausią brangenybę.

Marija Pečkauskaitė pasiekė savo: mūsų širdys virpėjo iš džiaugsmo, klausant jos taip nuoširdžių žodžių.

Ji pasiekė savo dar ir kitu atžvilgiu, nes matė džiaugsmu spindintį invalidės Jonušaitės veidą dėl to, kad ir ji dabar galėjo dalyvauti scenoje, vaizduoti Tėvynę Lietuvą, apie kurią rašytoja taip gražiai kalbėjo.

Bet labiausiai turbūt džiaugėsi pati rašytoja, kad ji surado ir panaudojo progą suteikti džiaugsmo žmogui, kuris gal daugelį kartų su pavydu žiūrėjo į besidžiaugiančius gyvenimu.

Taip buvo atidaryta Blaivybės draugijos arbatinė Židikuose.

Blaivybės salės statyba

Po arbatinės atidarymo prasidėjo rūpesčiai dėl salės statymo. Jaunimas norėjo linksmintis, ruošti vakarus, statyti vaidinimus, o nebuvo tinkamos salės.

Vasaros metu vaidinimus ruošė šalia miestelio gyvenančio Momgaudžio klojime. Atsimenu, kad ten buvo pastatytas veikalas „Ant bedugnės krašto“. Jame jau ir man teko vaidinti trumputę Jonuko – mokinuko rolę. Mūsų režisierė buvo pati rašytoja. Ji mus mokydavo, kaip gyventi tuo gyvenimu, kurio rolę vaidini. Kaip režisierė, buvo reikli ir dėl to daugelį kartų kai kurias scenas tekdavo pakartoti.

Žiemos metu ruošdavo vakarus valsčiaus salėje. Prisimenu, kad čia buvo pastatyta vieno veiksmo Čiurlionienės komedija „Kuprotas oželis“. Kadangi veikalas buvo trumpas, tai programai pailginti buvo pridėtas tos pačios rašytojos Čiurlionienės monologas „Neišžižusi Pranė“. Jį sakė mano sesuo Stanislava, kuri ir komedijoje vaidino motinos rolę. Kad repeticijoms užsitęsęs ir sutemus sesutei būtų drąsiau pareiti į namus, nueidavau kartu su ja į repeticijas.

Ypač gerai prisimenu to vakaro generalinę repeticiją.

Po komedijos suvaidinimo reikėjo surepetuoti ir monologą.

Kadangi viena iš Martišauskaičių turėjo meninių gabumų tapyboje, dėl to ji buvo pakviesta artistus grimuoti. Nors per generalinę repeticiją artistų

negrimavo, bet buvo paprašyti ateiti pasižiūrėti, kad kitą vakarą galėtų tinkamiau nugrimuoti.

Rašytoja Marija Pečkauskaitė buvo gana aukšto ūgio ir labai plona. Tuo tarpu vaistinės panelės Martišauskaitės buvo neaukštos, bet gana storos, ypač panelė Stefanija.

Čiurlionienės monologe „Neištižusi Pranė“ yra taip pasakyta apie vieną miesto panelę: buvo „aukšta, pluona kap lentalė – ni pryšaki, ni ožpakali, nier ni i kon veizietis... Vo mūsų miestali aptiekorienė tod rouds puoni: nuoselė kap popelė, akelės kap sagtelės, vo pati kap nulaistyta“ (Čiurlionienė, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 273–274).

Marija Pečkauskaitė buvo truputį pakeitusi žodžius ir vietoj „aptiekorienė – tad ruods puoni“ – liepė mano seseriai sakyti: „Vo mūsų miestali aptiekorate – tad ruods panele...“

Sesuo, paklausiusi rašytojos, sakė pagal naują redakciją.

Abi panelės: Pečkauskaitė – „aukšta, pluona, kap lentalė“ ir Martišauskaitė – „miestali aptiekuorate kap nulaistyta“ sėdėjo salėje, pirmoje eilėje, stebėdamos repeticijos eigą.

Kada išgirdo sakant apie aukštą, ploną miesto paną, Martišauskaitė pažvelgė į šoną. Bet dar nespėjus nusišypsoti išgirdo žodžius: „Vo mūsų miestali aptiekorate – tad ruods panelė: nuoselė kap popelė, akelės kap sagtelės, vo pati kap nulaistyta“, tad jau nebežiūrėjo į šalia sėdinčią rašytoją, kuri dabar atsirevanšuodama balsu kvatojo, bet šaukė:

– Stanislava, Stanislava, taip nesakyk, nesakyk!

O Marija Pečkauskaitė juokdamasi taip pat šaukė:

– Stase, sakyk taip, kaip sakiau. Nieko nepakeisk.

Girdėdami tokį pokalbį, visi buvusieji generalinėje repeticijoje kvatojo. Kvatojo ir kitą dieną visa publika programos metu, nes abi panelės židikičiams buvo jau labai gerai pažįstamos.

Šis vakaras skyrėsi dar ir tuo, kad nebuvo, kaip paprastai būdavo, dūdų orkestro.

– Tai kas grojo šokiams? – tuoj mane kas paklaustų.

Skambino pati rašytoja M. Pečkauskaitė pianinu.

Į programą buvo įtrauktas ir trumputis koncertas, kurį atliko iš Mažeiškių atvažiuavęs dantų technikas (kurio pavardės man neteko sužinoti) smuiku ir rašytoja pianinu.

Buvo paruošti liaudžiai suprantami dalykėliai ir, be to, neilgi, tad publika nenuobodžiavo, bet stebėjosi, kad klebonijos panelė Marija taip puikiai moka skambinti.

O jos pirštai taip mikliai bėgiojo po klavišus, iššaukdami malonius garsus. Gal dabar, to mažo koncerto metu, ji prisiminė, ką kartą buvo mačiusi:

„– Iš visų pusių girdėjau, kad aš turinti neabejotiną muzikos talentą, kad būtinai man reikia pasirinkti artistės karjerą.

Aš pati savyje jutau šioki tokį gabumą ir svajojau pasidaryti artiste“ (K. Čibiras, Gyvenimo menininkė, 1937, p. 26).

Gal prieš jos akis stovėjo didelė koncertų salė su gausia publika, kuri ploja jos talentui. Gal... O čia buvo nedidutė valsčiaus salė ir paprasčiausia kaimo liaudis klausėsi jos skambinimo, ne tiek klausydami nuostabių muzikos garsų, kiek stebėdamiesi jos pirštų miklumu. Esu tikras, kad ta paprasta publika labiau gėrėjosi pačia skambintoja, negu skambinamais muzikos kūriniais. Ta nuoširdi paprastų klausytojų šypsena „artistei“ buvo brangesnis dalykas, negu rinktinės, muziką suprantančios publikos aplodismentai.

Aš ir dabar prisimenu, su kokia švelnia šypsena ji žiūrėjo į šokantį jaunimą, programai pasibaigus. Juk jis jai buvo toks artimas, brangus. Jis buvo tautos ateitis. O ji taip troško, kad ta tautos ir tėvynės ateitis būtų šviesi ir laiminga.

Karo audra buvo praūžusi, karo žaizdos gydomos. Dabar reikėjo tik iš praeities stiprybės semiantis kurti ateitį.

Gal kam atrodys keista, kad šį straipsnelį pavadinau „Blaivybės salės statyba“, o nė žodžio apie ją neprisimenu. Kalbu tik apie ruošiamus vakarus.

Šitaip galvojančiam aš noriu atsakyti, kad tie vakarai buvo ruošiami tuo tikslu, kad iš jų gautas pelnas būtų panaudotas salės statybai.

Ir tikrai, kada draugija šiek tiek surinko pinigų iš rengiamų vakarų, nario mokesčio ir aukų, buvo pradėta ir pati salės statyba.

Pirmiausia reikėjo nugriauti medinę karčemos dalį, išlyginti vietą ir padėti salės pamatui pamatus. Pastatas turėjo būti gana didelis. Jo vidurinę dalį užėmė dviejų aukštų salė ir nemaža scena. Vienoje ir kitoje salės pusėje buvo numatyti dviejų aukštų fligeliai su gyvenamomis patalpomis. Gerai, kad čia buvo daug akmenų iš senojo pastato. Jų užteko naujojo pastato pamatams.

Miško medžiaga, paruošta statybai, buvo gabenama iš Jerumbauskio lentpjūvės, esančios netoli Renavo bažnytkaimio. Kadangi tada dar nebuvo mašinų, buvo gabenama arkliais. Daug tos medžiagos savo arkliais pergabeno ir mano tėvelis, kuris buvo Blaivybės draugijos pirmininku.

Salės ir vakarinio fligelio sienos augo gana greitai. Kas pinigais, kas darbu, kas medžiaga prisidėjo prie salės statymo.

Visa salės statymo rūpesčių našta krito ant rašytojos M.Pečkauskaitės pečių. Lėšų reikėjo nemažai, bet ji nesiskundė jų trūkumu.

Apie metus tęsėsi salės statybai pasiruošimas ir pati statyba. Rudenėjant, kada javų laukai auksinėm varpom sviro, o šermukšnių uogos rubiniais paraudo, buvo iškabinti skelbimai apie salės atidarymą ir pirmąjį vakarą naujojoje salėje. Gražią storo gobeleno uždangą salei padovanojo grafienė Milžinskienė, gyvenanti Renavo dvare.

Pirmojo naujojoje salėje suruošto vakaro programą sudarė paskaita apie blaivybės apaštalą Lietuvoje vyskupą Motiejų Valančių ir vaidinimas „Taurioji Genovaitė“.

Salė buvo sausakimša žmonių. Paskaitą laikė rašytojos auklėtinis, tada jau studentas, Antanas Kazakauskas.

Paskaita buvo turininga ir gerai paruošta, bet labai ilga. Publika pradėjo nerimauti, ir pati rašytoja iš užkulisių įspėjo prelegentą baigti.

Po paskaitos visa publika laukė vaidinimo. Apie Genovaitę daug kas skaitė, daug kas buvo girdėję pasakojant. Laukė vaidinimo, o sulaukė gyvųjų paveikslų.

Čia ir vėl pasirodė rašytojos gerumas ir jautrumas tiems, kurie buvo kitų niekinami. Be abejo, ji džiaugėsi, kad sėkmingai pasibaigė salės statyba, bet džiaugėsi taip pat, kad galės padaryti džiaugsmo asmeniui, kuris taip maža džiaugsmo tepatyrė gyvenime.

Prie bažnyčios Židikuose varpininkais buvo Skutulo šeima: senas tėvas, kiek jaunesnė žmona, vienas sūnus ir viena duktė, kuri dėl savo didelių akių buvo vadinama „Skutulo platake“. O kadangi buvo pakrikštyta Elonos vardu, visi ją vadindavo Eliose. Jaunas žmogus nori pasipuošti, ir kaip liūdna, jei nėra iš ko. Jaunas žmogus nori, kad į jį būtų atkreiptos kitų akys. Tai labai gerai suprato jautri rašytojos širdis. Dėl to, statant „Genovaitę“, rašytoja pasirinko ir Eliosę artiste. Ji turėjo dalyvauti gyvajame paveiksle, kuriame Genovaitė vaizduojama kalėjime. Jos rolė buvo priėti prie kalėjimo grotais užtvertu lango ir paimiti iš Genovaitės rankų karolius. Juokinga buvo žiūrėti, kiek ši „artistė“ jaudinosi, kiek rūpinosi, kad ją gražiai nugrimuotų, nes visa salė į ją žiūrės, nors tai tęsis tik keliolika sekundžių. Džiaugsmu plakė jos širdis: nesvarbu, kad trumpa rolė, bet svarbu, kad ir ji buvo „artistė“. Kaip džiaugėsi rašytoja tos mergaitės laime ir džiaugsmu.

Vienas jaunuolis, matydamas tą abiejų džiaugsmą, nutarė jį dar padidinti ir, šokiams prasidėjus, išvedė „artistę“ pašokti polkutę. Eliosė buvo laiminga polkos sukury, o panelė Marija džiaugėsi, kad jos jautrumas aidu atsiliepė minėto jaunuolio širdy.

Kultūros centras

Pastatytoji Blaivybės draugijos salė buvo visas Židikų kultūrinio gyvenimo centras. Čia vykdavo katalikiškų draugijų susirinkimai, kuriuose dažnai Marija Pečkauskaitė ne tik dalyvaudavo, bet ir kalbėdavo, laikydavo paskaitas.

Jos pastangomis buvo įsteigtas Vyskupo Valančiaus vardu pavadintas liaudies universitetas. Ji buvo ne vien tik to liaudies universiteto įsteigėja, bet ir nuolatinė lektorė. Jos mėgstamiausios temos buvo auklėjimas ir istorija.

Tuo laiku Židikuose, rašytojos namuose, apsigyveno daktaras Anatolijus Zarcinas. Jis buvo žydų tautybės, priėmęs katalikų tikėjimą. Žmona buvo rusė, stačiatikė. Turėjo vieną sūnų, kurį auklėjo katalikiškai. Pats daktaras buvo taip pamaldus, kad kalbėdavo brevijorių. Šį pamaldų daktarą Marija Pečkauskaitė taip pat įtraukė į liaudies universiteto lektorių tarpą. Jo temas lietė žmogaus sveikatos ir higienos klausimus.

Kunigas Bukontas kalbėjo apie geografiją ir moralinėmis temomis. Pripuolamai buvo pakviečiami ir kiti lektoriai, mokytojai, studentai. Visu Židikų kultūriniu gyvenimu rūpinosi arba, šių laikų terminu sakant, kultūros namų vedėja buvo Marija Pečkauskaitė.

Kartą daktaras Zarcinas labai gražiai pasakė:

– Pana Marija savo lazdele mums diriguoja, mums nurodinėja, mus ragina, o mes tik vykdome visa, ko ji iš mūsų laukia.

Į salę susirinkdavo ne vien suaugusieji, ne vien jaunimas, bet ir vaikai. Kokiais gražiais pasikalbėjimais ji sėjo į vaikų širdis gerumo, dorumo, tikėjimo, Dievo ir artimo meilės sėklą. Vaikai net išsižioję klausydavosi, ką pana Marija jiems pasakoja. Pamaitinusi jų jaunas širdis gražiais pamokymais, kartu su jais pažaisdavo, eidavo ratelius. Koks būdavo vaikų klegesys, kai žaisdavo katiną ir pelę. Juokdavosi ir laiminga šypsodavosi, girdėdama šį malonų ir skambantį vaikų klegesį.

Scenos mėgėjams jau neberekėjo ruošti vakarų klotimuose ar ankštoje valsčiaus salėje. Dabar buvo salė su specialia scena.

Kas suskaitys, kiek čia buvo pastatyta gražių veikalų. Prisimenu tik vieną kitą. Blaivybės draugijos premijuotas veikalas „Sudrumstoji ramybė“, Čiurlionienės komedija „Pinigėliai“, komedija „Karolio teta“, „Taurioji Genovaitė“, vaidinimas, ne gyvieji paveikslai.

Ir po rašytojos mirties čia buvo pastatyta daug gražių ir pamokančių bei istorinių veikalų, kaip „Skirmantė“, kurią parašė vietinis dramaturgas mėgėjas Petras Spurgana, operetė „Adomas ir Ieva“, scenizuota Kranės „Di-

džioji nusidėjėlė“, kuriai rūbus buvo pasiskolinę net iš Šiaulių valstybinio teatro, o dekoracijas buvo nupaišęs studentas Lipskis, kuris dabar yra Amerikoje ir lankė ten meno akademiją, „Baltasis žiedas“ ir daug, daug kitų gražių veikalų.

Tikrai ši Marijos Pečkauskaitės rūpesčiu pastatyta salė buvo Židikų kultūros centro vardo verta.

Kai tuolaikinis Lietuvos prezidentas Antanas Smetona lankė Žemaitijos miestus ir miestelius, atvyko ir į Židikus. Iš anksto buvo numatyta, kad prezidentas ir jį lydinti svita pietaus Židikuose.

Prezidento atvykimu rūpinosi visi, o jo priėmimo našta krito ant Marijos Pečkauskaitės pečių, nes ji buvo su prezidentu nuo seno pažįstama ir be rodo mokslo draugė.

Kai buvo sprendžiamas klausimas, kada paruošti pietus, nutarta tai padaryti Blaivybės salėje.

Numatyta, kad svečių bus nemaža: ir palyda, ir apskrities, ir vietos valdžia, dėl to stalai buvo paruošti U raidės pavidalo. Marija Pečkauskaitė pasirinko sau vietą prie stalo priešais prezidentą. Kadangi buvau vos keliolikos metų jaunuolis, Marija Pečkauskaitė pamokė mane, kaip patarnauti prie stalo. Prieš sėdant prie stalo, panelė Marija, kuri kaip tik kalbėjosi su prezidentu, pristatė prezidentui ir mane. Jaučiausi labai pagerbtas ir dėkingas rašytojai, kad aš, vargšas kaimo bernelis, turėjau progos ranka pasisveikinti su prezidentu. Ir tik dabar, šiuos atsiminimus rašydamas, pagalvoju, kad Marija Pečkauskaitė norėjo ir man, vargšui jaunuoliui, suteikti džiaugsmo.

Esu tikras, kad, matydama tada mano jauną, iš susijaudinimo ir savotiškos laimės paraudusį veidą, džiaugėsi, galėdama man tą džiaugsmą suteikti.

Pietūs tęsėsi gana ilgai. Buvo pasakyta daug kalbų. Kalbėjo ir pats prezidentas Smetona, iškeldamas Marijos Pečkauskaitės asmenybę. Mačiau, kaip ji, tai girdėdama, rauda ir būtų daug laimingesnė buvus, jei jos asmuo nebūtų minimas.

Aš buvau užimtas patarnavimu ir neturėjau galimybės kitų kalbų klausyti.

Rašytoja Pečkauskaitė kalbos nesakė. Ji tik klausėsi kitų kalbant ir pertraukų metu kalbėjosi su priešais sėdinčiu prezidentu. Pastebėjau, kad ji labai mažai valgė.

Po pietų prezidentas su svita išvažiavo į Sedą, užsukdamas į Renavos dvarą pas grafieneį Milžinskienę. Prezidentui patiko labai graži dvaro pozicija, dėl to nutarė grafienei padaryti vizitą.

Marija Pečkauskaitė buvo pakviesta palydėti prezidentą pas grafienę, nes jos buvo asmeniškai pažįstamos.

Prezidento vizitas pas grafienę buvo neilgas, ir Marija Pečkauskaitė už geros valandos grįžo į Židikus.

Sugrįžusi užėjo į salę ir tarė:

- Labai noriu valgyti, duokit ką nors užkąsti.

Valgyti iš tikro buvo daug ko, bet nebuvo nei peilių, nei šakučių. Kadangi jie visi buvo pasiskolinti, visi sidabriniai, bijodami, kad kas nors nepanorėtų jų vieną kitą „pasiskolinti“, buvome jau išgabenę iš salės į kleboniją.

Kai pasakėme rašytojai, jog valgyti yra ko, tik nėra nei peilių, nei šakučių, nei šaukštų, ji, vargšėlė, alkana išėjo namo.

Ir ši didelė Židikuose iškilmė pasibaigė jai alkium.

Tiek apie kultūros centrą Židikuose – Blaivybės salę. Baigdamas noriu pasakyti, kad dabar Židikuose yra pastatyti gražūs ir dideli kultūros namai. Tačiau abejoju – nors jie savo didumu ir gražumu pralenkia Marijos Pečkauskaitės rūpesčiu pastatytą Blaivybės salę, kuri dabar jau nugriauta – ar gali konkuruoti kultūros, mokslo, doros ir švietimo skleidimu. Kodėl? Todėl, kad šiuose naujuose kultūros namuose nėra tokios šviesios, kilnios asmenybės, kokia buvo Marija Pečkauskaitė.

O juk ji buvo kuklaus Židikų kultūros židinio *spiritus movens*.

Keista tarnaitė

Marijos Pečkauskaitės draugės seserys Martišauskaitės po brolio mirties paveldėjo vaistinę. Tačiau jos nebuvo baigusios ir net nebuvo studijavusios farmacijos, dėl to negalėjo būti vaistinės vedėjomis. Vaistinėje jos dirbo ir turėjo daug praktikos, bet neturėjo teisių. Todėl turėjo samdyti vaistinės vedėją.

Tokiu vaistinės vedėju jos nusisamdė nebe iš jaunųjų, nevedusį vyrą Petrą Dirvinskį. Jis buvo labai mandagus, labai išsilavinęs vyras.

Apsigyveno jis pas pačias vaistinės savininkes.

Tais laikais buvo priimta, kad naujas žmogus, inteligentas, naujai apsi gyvenęs, norėdamas susipažinti su vietos inteligentija, turėjo padaryti susipažinimo vizitus.

Taigi ir naujai atvykęs į tokį Žemaitijos užkampį klausinėjo vaistinės savininkes:

- Ar yra čia bent koks inteligentas?
- Yra, kad ir nedaug.
- Reikia padaryti vizitų, susipažinti.
- Yra klebonija, dvaro ponaitis. Daktaras gyvena čia, tame pačiame name. Na, dar nuovados viršininkas, mokyklos vedėjas, pašto viršininkas, - tuo ir baigė viena iš Martišauskaičių Židikų inteligentų sąrašą.

Jo išklausęs, naujasis provizorius tarė:

- Pirmiausia turbūt nueisiu į kleboniją.
- Taip jau pritiktų, - atsakė vaistinės savininkės.

Naujasis provizorius, pasipuošęs vizitiniu kostiumu, išėjo.

Taip jau buvo priimta, kad oficialus vizitas tęstųsi bent penkiolika minučių.

Bet kaip nustebo vaistinės savininkės, kad provizorius už kelių minučių sugrižo.

- Kodėl taip greit sugrižote? Mūsų klebonas kunigas Bukontas - labai malonus žmogus, džentelmenas.

- Neradau klebono namuose.
- O kur jis? Gal kur išvažiavęs?
- Ne, tarnaitė sakė, kad esąs išvežtas pas ligonį.
- Na, tai nueisite po pietų ar kitą dieną.

Paminėjus, kad tarnaitė pasakė, jog klebonas išvežtas pas ligonį, vaistinės savininkėms pasirodė kažkas ne taip. Tokiu metu tarnaitės būdavo arba laukuose prie darbų, arba šeimyninėje. O šeimyninė buvo atskiras pastatas. Pačioje klebonijoje gyveno tik klebonas ir abi Pečkauskaitės. Todėl Martišauskaitė, vaistinės savininkė, paklausė:

- Kame jūs sutikot tarnaitę?

- Ji sėdėjo ant klebonijos gonkų laiptelių. Aš pasakiau „Labą dieną“ ir paklausiau, ar klebonas namuose. Ji atsistojusi man labai mandagiai atsakė, kad klebono nėra, kad yra išvežtas pas ligonį. Aš paprašiau, kad ji sugrižusiam klebonui pasakytų, jog buvo atėjęs provizorius ir norėjo padaryti vizitą. Paduodamas savo vizitinę kortelę, paprašiau ją perduoti klebonui. Tarnaitė, laikydama rankoje kotelį ir sąsiuvinį, prižadėjo klebonui visa tai perduoti.

Matydamas jos rankose rašymo priemones ir gėrėdamasis mandagumu, paklausiau jos:

- O tamsta čia ką veiki?

Ji atsakė:

- Šį tą rašinėju.

Tuo tarpu atkreipiau dėmesį į ant laiptų gulinčią atskleistą knygą ir nustebau pamatęs, kad knyga buvo ne lietuviška, o vokiška. Dėl to paklausiau:

– Ar tamsta ir vokiškai moki?

Ji kukliai man atsakė:

– Šiek tiek suprantu.

Atsisveikinau ir grįždamas pagalvojau: „Kokia keista ta klebono tarnaitė, net vokiškai supranta. O gal ji ir tikra vokietė, kad taip mandagi“.

Vaistinės savininkės, susidomėjusios greitu provizoriaus sugrįžimu ir išgirdusios jo pasakojimą apie keistą, vokiškai suprantančią tarnaitę, suprato, jog ta tarnaitė buvo rašytoja Marija Pečkauskaitė. Ir dėl to šypsodamosi provizoriui paaiškino:

– Tai nebuvo klebono tarnaitė, o rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana.

Galima įsivaizduoti, kaip jautėsi tas išsipustęs ponaitis, palaikęs rašytoją tarnaitę. Šis pirmasis jo susitikimas su rašytoja, jį prisiminus, raudoniū nutviekisdavo.

Nežinau, koks buvo jo antrasis susitikimas. Suprantama, jog nelabai jaukiai jis turėjo jaustis, kai Marija Pečkauskaitė apsilankė pas savo drauges Martišauskaites.

Apie visa tai man papasakojo Teresė Martišauskaitė, kuri pas mane baigė savo gyvenimo dienas.

Be abejo, Marija Pečkauskaitė tik skaniai nusijuokė, sužinojusi, kuo ji buvo palaikyta.

Ji už tai neužsigavo, bet „krikščioniškai“ jam atkeršijo. Šį nebejauną kavalierių ji padarė savo apsakymo „Kraitis“ veikėju.

Ši, anot provizoriaus Petro Dirvinskio, „keista tarnaitė“ mėgo bendrauti ne tik su vargšais, gyvenimo nuskriaustaisiais, visuomenės paniekintais žmonėmis, bet, būdama pati bajoraitė, neatsisakydavo ir bajoriškos draugystės.

Netoli Ukrinų bažnytkaimio gyveno A. šeima, kurią sudarė nevedęs brolis ir trys netekėjusios seserys. Tėvai jau buvo mirę. Iš tėvų jie turėjo paveldėtą dvarelį. Ponaitis sumaniai vadovavo ūkiui, ir dėl to ūkis buvo gerai pastatytas. Čia dažnai susirinkdavo apylinkės bajorai pasivaišinti, pasilinksminti. Čia neretai atvažiuodavo ir Židikų klebonas Bukontas, o kartu su juo ir Marija Pečkauskaitė.

Buvo tradicija, kad pirmos Kalėdų dienos vakare čia svečių būdavo gausiausia. Na, žinoma, jų tarpe būdavo ir iš Židikų, nes klebonas Bukontas, nors ir gimęs paprasto žemaičio ūkininko šeimoje Kegrių kaime, Viešk-

nių parapijoje, buvo labai inteligentiškas žmogus. O ką jau sakyti apie rašytoją Mariją Pečkauskaitę, kuri iš savo mamatės buvo paveldėjusi nuoširdumą, gerumą, o būdama garsaus pedagogo Foersterio studentė, klausydama jo paskaitų, tobulino savo asmenybę.

Čia susirinkdavo bajorai, kurie turėjo pretenziją kalbėti lenkiškai, nors ta jų lenkiška kalba buvo kai kurių lūpose tikras žargonas, pajūvairintas žemaitiškais žodžiais.

Kaip tik tuo laiku, kada į Židikus atvyko naujasis provizorius P. Dirvinskis, Marija Pečkauskaitė, įsteigusi Šv. Vincento Pauliečio labdarybės draugiją, norėjo įsteigti ir prieglaudą neturintiems kur prisiglausti vargšams.

Patalpos prieglaudai buvo jau parūpintos. Reikėjo tik pasirūpinti inventorium. Ypač tai prieglaudai reikėjo kraičio.

Tada ir kilo Pečkauskaitei mintis kreiptis į tas turtingas bajoraites, kurios gal ne kartą buvo rodžiusios savo kraitį rašytojai.

Naujai atvykęs provizorius buvo nevedęs. O vedyboms jis jau seniai buvo pribrendęs. Panelės A. taip pat jau nebe iš jaunųjų. Dėl to pasiūlė jam nuvažiuoti su kunigu Bukontu paprašyti paaukoti kraičio prieglaudai visų trijų panelių. Ir kuri tam kilniam reikalui daugiausia skirs, tą provizorius ves. Visi tikėjosi, kad tikrai kiekviena iš jų duos pilnai parengtą lovą, o viena iš jų, norėdama labiau pabrėžti savo širdies gerumą, dar ką nors gražaus pridės.

Su tokia kilnia misija išvažiavo klebonas ir provizorius.

Kaip įmanydami gražiau, jie nušvietė šį artimo meilės darbą. Žodžiais gavę pritarimą, su didžiausia viltimi grįžo į namus.

Bet koks buvo nusivylimas, kad kitą dieną tos trys turtingos seserys parėmė Marijos Pečkauskaitės kilnų sumanymą, atsiųsdamos: viena – mažą užvalkalėlį pagalvėlei, antra – mažą staltiesėlę apdengti spintelei prie lovos ir trečioji – mažą rankšluostėlį.

Visos dovanos buvo vienodos vertės, ir provizorius Petras liko nevedęs.

O Marijai Pečkauskaitei šis bajoraičių „gerumas“ buvo akstinas parašyti jų gobšumą ir norą ištekėti pašiepiantį apsakymą „Kraitis“.

Greičiausia, kad bajoraitės M. Pečkauskaitės raštų neskaitė. O jei ir skaitė, ten savęs neatpažino, nes buvo pakeisti vardai, pavardės, pakeistos ir kiek padidintos dovanos. Esu tikras, kad vėliau nelabai mielai bevažiavo pas jas į svečius. Jai, tokiai altruistei, ne prie širdies buvo kad ir bajoraičių ydos.

Gamtos mylėtoja

Visi, kas dar prisimena gyvą rašytoją Mariją Pečkauskaitę, visi paliudys, kad ji buvo tikras artimo meilės pavyzdys.

Bet, mintimis perbėgęs jos gyvenimą Židikuose, negaliu nors ir trumpai nepaminėti jos meilės gamtai. Ji mylėjo gėles, puoselėjo jas po savo langais ir mielai sudedamaj kėdėj, laisvą valandėlę turėdama, pasėdėdavo apvažiujamame klombe, kurio pakraščiais augo vešlūs fliokasai. Mano sesutė Stanislava dažnai jai nunešdavo gėlių iš savo darželio. Ypač pavasario pradžioje baltų sniegenų ar aksominių, kvepiančių „Petro raktų“. Gėlėmis ji visada džiaugdavosi, už jas su meilia šypsena dėkodavo.

Ji mylėjo ir gyvąją gamtą. Pati būdama darbšti tarsi bitelė, su didžiausiu malonumu užsiimdavo bitininkavimu. Bet ne vien bitelės jai buvo mielos. Ji mylėjo kiekvieną gyvulėlį, kiekvieną paukštelį, nors dėl to kartais tekdavo ir nemalonumų patirti.

Ji turėjo pripratusią voveraitę, kuri per atvirą langelį tai išbėgdavo į orą, tai vėl į kambarį sugrįždavo.

Kambaryje mėgstamiausia jos vieta buvo sėdėti ant durų rankenos. Ir jei kas iš prieškambario eidavo į kambarį, tuoj, durims atsidarius, šokdavo įeinančiam ant pečių. Žinoma, tuo labai įeinančius išgąsdindavo, ypač jei kas tokio triuko nesitikėjo. Renavos dvare gyveno pamaldi grafiėnė Stanislava Milžinskienė, našlė. Jos vaikai gyveno Lenkijoje. Ji buvo Renavos parapijos parapijietė. Kadangi Renavon skiriami klebonai buvo nelabai stipriai mokantys lenkų kalbą ir gal neturėjo deramo inteligentiškumo, todėl grafiėnė, kuri nemokėjo lenkiškai, nes buvo baltgudžių tautybės, atvažiuodavo išpažinties pas Židikų kleboną kunigą Bukontą.

Vieną kartą, grafiėnei atvažiavus, voveraitė tarsi tyčia, sugrįžusi iš lauko, sėdėjo ant durų rankenos, pasirošusi savo įprastu triuku pasitikti garbingą viešnią. Vos tik ji spėjo atidaryti duris, kaip buvo pratusi, tuoj šoko jai ant peties. Šis netikėtas voveraitės triukas taip išgąsdino grafiėnę, kad ji tik susvyravo ir apalpo.

Visi subėgę įvedė viešnią į salonėlį, kaip įmanydami gaivino ir aiškino, kad tai voveraitės išdaigos. O Marija Pečkauskaitė dėl to labai išgyveno. Ir kad daugiau tokių nemalonumų nebūtų, voveraitę kažkam padovanojo.

Prie gamtą mylinčių žmonių neprotingi žvėreliai ar paukšteliai patys kažkaip linksta, pripranta.

Vieną pavasarį bažnyčios šventoriuje atsirado menkai paskrendantis jaunas koviukas. Jam būtina buvo žmogaus pagalba. O kas su pagalba grei-

čiausiai pasiskubins, jei ne rašytoja M. Pečkauskaitė. Ir taip užsimezgė jų draugystė. Rašytoja vargšą paukštelį maitino, juo rūpinosi, o šis tikrai buvo jai dėkingas už jos jam rodomą gerumą.

Kai jis jau galėjo paskraidyti, pamatęs ją lauke, tuoj pas ją atskrisdavo.

Jai einant į bažnyčią iš klebonijos ar grįžtančią po pamaldų, palydėdavo, tupėdamas jai ant peties. Žmonės, kurie žinojo jos kaip rašytojos slapyvardį Šatrijos Ragana, sakydavo:

– Ta klebonijos panelė tikrai kaip ragana, kad ir varnas ant jos pečių tupi. Bet juk ana tokia gera ne tik žmonėms, bet ir paukšteliams.

Kitas jos numylėtinis buvo varnėnas. Koviukas buvo mandagesnis, o varnėnas – tikras akiplėša. Jis nesivaržydavo ir parėkti, prašydamas maisto, ir pasielgti kaip nepridera.

Atsimenu, tai buvo vasara, prieš Šv. Onos atlaidus. Buvo ruošiama loterija vargšų naudai.

Kadangi tada nebeturėjau galimybės mokytis, baigęs keturias klases, buvau namuose. Dėl to buvau dažnai Marijos Pečkauskaitės pasikviečiamas į talką.

Buvo graži liepos mėnesio diena, po pietų. Prie klebonijos esančio apvažiuojamojo klombo augo beveik iš vieno kelmo keli klevai. Po jais stovėjo iš akmeninės girmos apskritas stalas. Čia atsinešėme laukui skirtas kėdes ir pradėjome vynioti ruošiamai loterijai bilietus.

Marija Pečkauskaitė vyniojo pilnus, t.y. numeriu pažymėtus, aš gi – tuščius. Ir darbo metu ji mokėjo daug ko įdomaus papasakoti iš savo gyvenimo Šveicarijoje auklėjimo temomis. Pagaliau perėjome prie ruošiamos loterijos reikalų.

Tik kur buvęs, kur nebuvęs, atskrido jos prijaukintasis varnėnas ir pradėjo garsiai čirškėti. Matyt, jis jau buvo praalkęs ir dėl to reikalavo pavakarių. Matydamas, kad mes nekreipiame į jo reikalavimus dėmesio, tarsi užsigavęs ir supykęs, sujaukė mums pilnuosius su tuščiaisiais bilietus. Ir dėl to vėl turėjome savo darbą pakartoti. Gavęs pavakarių, nuskrido lyg niekur nieko, o mes buvome jo išdaiga labai nepatenkinti. Savo plonais pirštais Marija išvyniodavo ir patikrindavo kiekvieną bilietą, kol pagaliau visi buvo sutvarkyti.

Nors tada jaunimas nenešiojo ilgų plaukų, kaip dabar, tačiau mano plaukai, į viršų suversti, nebuvo trumpi. Bilietus toliau betvarkant, iš sodo atskrido bitė ir įsivėlė man į plaukus. Bijodamas, kad ji man neįgiltų, blaškiausi kaip įmanydamas. Panelė Marija, matydama, kaip aš bijau to mažo vabalėlio, su kuriuo ji taip gražiai sugyveno, juokėsi. Kada vargšė bitelė iš

mano „kudlų“ išsilaisvino, tarsi pasiskūsti norėdama, atsidūrė jos lūpose. Dabar juokiausi aš, kaip ji nori išvengti šio mažo vabalėlio pabučiavimo.

Kai aš apie šį įvykį, parėjęs vakare, papasakojau mamai, mama man pasakė:

– Matai, vaikeli, panelė Marija yra taip gera, kad jos ir lūpos bitėms medumi kvepia.

Jos meilę gyvuliams dar turėjau progą pamatyti per mano sesutės Stanislavos vestuves. Jos buvo 1926 m. vasario mėnesio pradžioje. Žiema buvo šalta. Speigas tvilkė kaip ugnimi.

Kadangi mano sesutė buvo pirmoji panelės artistė ir choristė, dėl to pakviesta į vestuves mielai atvažiavo. Ji buvo apsirengusi balto, plono, vienytai austo milo tunika, iš po kurios buvo daugiau kaip per plaštaką matyti baltos, tokios pat medžiagos sijonas. Tunika buvo papuošta išsiuvinėjimais. Elektros kaime tada dar nebuvo, dėl to vestuvių kambarys buvo apšviestas žibaline primusine lempa. Toje ryškioje lempos šviesoje panelė Marija su savo baltu rūbu ir juodomis, ant abiejų ausų susuktomis kasomis atrodė lyg kokia ne žemės būtybė... Pakviesta prie stalo, ji pirmiausia pasirūpino, kam yra pastatyti arkliai, kuriais ji su klebonu Bukontu buvo atvažiavusi. Sužinojusi, kad arkliai yra klojime, ji paklausė:

– Ar šilto tvarto jūs neturite?

Atsakėme, kad mūsų nedidelis tvartas yra pilnas mūsų pačių gyvulių. Tada ji paprašė, kad jų arklius bent kuo pridengtų, kad jie nesušaltų. Bijodama, kad ir dengti arkliukai šaltame klojime nesušaltų, pasibaigus „parietkos“ pietums ir pasakiusi gražią kalbą apie kilnias motinos pareigas, palinkėjo sesutei laimės naujame luome ir įteikė jai savo parašytą knygėlę „Motina auklėtoja“. Sesutė šią knygėlę labai brangino, skaitė ir mokėsi, kaip auklėti savo vaikų būrelį. Ji jai buvo tarsi šeimos šventenybė. Bet, deja, mirtis pakirto ir autorę, o karas sunaikino ir šią ne tik sesutei, bet ir mums visiems brangią relikviją.

Smulkmenėlė II

Ruošiant labdarybės draugijos loterijas, visada tekdavo padėti. Namuose darbo jėgos užtekdavo, dėl to buvau atliekamas. Be to, jei ir būčiau kartais namuose buvęs reikalingas, tačiau tėveliai, panelės Marijos prašomi, kad leistų man ateiti jai į pagalbą, visada sutikdavo. Ir vieną dieną man tarė:

– Panelė Marija prašė ateiti padėti sutvarkyti loterijos fantus.

Visuomet su džiaugsmu eidavau, nors iš pradžių labai jos varžydavusi, bet jos toks nepaprastas gerumas ir paprastumas kažkaip maloniai nuteikdavo. Atsimenu, tvarkėme loterijos fantus. Buvo ir gražių, ir paprastesnių fantų suaukota. Ypač man patiko viena mėlyno gėlėto stiklo didelė pastatoma lempa. Vienas pats sau galvojau: „O kad tą lempą aš išloščiau, kaip ji puoštų mano tėviškės didžiojo kambario stalą“. Lempą buvo paaukojusi grafienė. Taip man begalvojant, išgirdau panelę Mariją man šaukiant:

– Klemuk, žiūrėk, čia ant vieno popierėlio prisegtos dvi spalvotų stikliukų nedidelės sagės. Kaip atrodo, man regis, kad tokios mažos vertės daikteliai, palikime jas abi vienam bilietui.

– Panele Marija, – sakau, – man regis, kad padalykime į du bilietus. Juk žmogui, ištraukus pilną bilietą, bent laikinai bus džiaugsmo, kad kažką, o gal net didelio laimės.

Panelė Marija nusijuokė, bet mano patarimo paklausė, ir sagės buvo patalpintos atskirai.

Tvarkomės toliau su fantais, o mano mintys (jų niekam nedrįsau pareikšti) pynės tik apie gražiąją lempą.

Atėjo loterijos diena. Turėjau du bilietus. Taip norėjau, kad jie man laimę atneštų. Skubinausi pačioj pradžioj traukti du bilietus, vis svajodamas apie lempą. Drebančia ranka vyniojau bilietus: vienas pilnas, antras tuščias.

Koks buvo mano nusivylimas, kad aš ne lempą išlošiau, o laimėjau tik vieną iš tų dviejų sagių.

Panelė Marija, tai sužinojusi, man pasakė:

– Ar nesakiau, kad reikėjo abi sages viename biliete palikti.

– O, tada aš nebūčiau nė vienos išlošęs, nes dabar buvęs pilnas bilietas būtų buvęs tuščias.

Su užuojauta panelė Marija pažvelgė į mane. Ji žinojo, koks menkas buvo mano kapitalas.

Ši jos užuojauta man buvo brangesnė už gražiąją lempą, nes karo audroje ji tikriausiai būtų iš mano tėviškės dingusi, kaip mačiau apylinkės muziejų mūsų tėviškės lempos koją, o rašytojos pilnas užuojautos žvilgsnis dar ir šiandien stovi prieš mano akis. Jis toks man brangus, ir jokia gyvenimo audra nepajėgė jo man išplėsti.

Nubausta

Vieno šeštadienio pavakary atvažiuo grafienė Milžinskienė pas kleboną Bukontą sutvarkyti savo sielos reikalų. Dėl to, pasiėmę bažnyčios raktus, per zakrastijos duris nuėjo bažnyčion.

Diena buvo šviesi ir šilta. Saulutė taip linksmai švietė, rodėsi, džiaugėsi pats dangus, kad žmonės rūpinasi savo sielos tyrumu. Tokiems dalykams Marija P. buvo labai jautri, dėl to ir jos širdis buvo pilna džiaugsmo. Jei nebūtų rūpinusis paruošti arbatą pavakariams, tikriausiai būtų sėdusi prie savo nedidelio, bet gero rojalio ir paskendus muzikos garsuose.

Arbatėlė praėjo geroj nuotaikoj. Į ją visai netikėtai atėjo ir Marijos draugė Stefanija Martišauskaitė. Kadangi grafienė lietuviškai nemokėjo, pokalbis prie stalo ėjo lenkų kalba. Neutrūko ten sąmojo. Ypač tuo pasižymėdavo kunigas Bukontas.

Grafienė buvo kažkaip nušvitusi, geroj nuotaikoj ir prašė Mariją Pečkauskaitę ir jos draugę Stefaniją Martišauskaitę ketvirtadienį apsilankyti pas ją Renavo dvare.

Kvietimas buvo nuoširdus ir abi pakviestosis nuoširdžiai ir su džiaugsmu jį priėmė.

Marija ne kartą ten jau buvo buvusi. Ypač ruošiant loteriją kiekvienais metais važiuodavo prašyti loterijai fantų. Grafienė kiekvienais metais duodavo karvę. Toks didelis fantas suviliodavo daug žmonių. Visi norėjo už vieną litą karvutę įsigyti. Atsimenu, kaip vienais metais viena neturtinga mergina, turėjusi tik penkis litus, už visus nusipirko penkis bilietus. Išvyniojusi pirmą bilietą, rado jį tuščią. Antras buvo pilnas. Trečias tuščias. Ketvirtas ir penktas, abu buvo pilni. Patikrinus, kas išlošta, rasta, kad išlošta avis, višta ir... karvė.

Galima suprasti, kaip džiaugėsi ta neturtinga mergelė, kuri nepasigailėjo vargšams savo penkių litų santaupų. Kadangi tai buvo surišta su grafienie, dėl to ir jos pakvietimas nuvykti pas ją buvo labai malonus, nes galės grafienei priminti, kokia laiminga buvo mergaitė, loterijoje jos paaukotą karvutę laimėjusi.

Kiekvieną rytą žvelgdavo pro langą, ar nesiniauksto, ar gražus oras, o oras tikrai buvo gražus, šiltas ir be mažiausio vėjelio.

Pagaliau išaušo laukiamasis ketvirtadienio rytas, toks pat gražus, toks pat saulėtas.

Buvo nutarta važiuoti pavakariams „ant arbatėlės“. Juk taip ir užprašytos buvo.

Panelė Marija buvo labai jautri. Kad ir nedidelė ši kelionė, kad ir maloni, o vis tiek ji turėjo „Reise sieber“ ir dėl to mažai tevalgė pietų.

Vaistinės savininkės Martišauskaitės turėjo savo gražų arkliuką, dar gražesniu vardu – Gintaru vadinamą. Turėjo ir lengvutę bričkutę. Dėl to abi draugės nutarė netrukdyti darbymečio metu klebono arklių, važiuoti su Gintaru. Važiavo tik dviese, nes trečiam vietos nebuvo. Stefanija Martišauskaitė ėjo ir vežiko pareigas. Važiavo nesiskubindamos, pasikalbėdamos, o juk geroms draugėms, ypač kad niekas netrukdo, kalbos netrūksta. Važiuodamos palei klebono ažuolyną, džiaugėsi jo pavėsiumi. Ažuolyną pravažiavus, o kelias ėjo vis į pietus, prieš akis joms išsitiesė platus Asteikių kaimas, pasitarpinęs pačiame slėnyje. Senos sodybos skendo medžiuose. Į pietvakarius horizonte matėsi Pašilės kalnai. Šios, kad ir neaukštos kalvos, kalnais vadinamos, Marijai P. priminė turbūt aukštąsias Alpes, ypač kad ir ši diena buvo saulėta, kaip Šveicarijoje. Pravažiavo ir malūną, ant Kvistės upelio pastatytą, paskui pradėjo kilti vis aukštyr ir aukštyr. Pravažiavus Račalių kapinaites, kelias vėl pradėjo leisti į pakalnę, į vadinamas „Vėjų lankas“, apie kurias pasakojama, kaip apie vaiduoklių buveinę. Marija papasakojo, kaip buvo nepaprasto reiškinio nustebintas kun. Bukontas, grįždamas gana vėlai iš Šv. Izidoriaus atlaidų Renave.

O buvo taip. Po pamaldų papietavę keli kunigai susėdo prie „palaiminto vinto“. Tai buvo kunigo Bukonto silpnybė. Jis buvo abstinentas ir nerūkantis, bet vintą palošti mėgėjas... Tik niekada nelošdavo iš pinigų.

– Ir atlaidų vakare, – pasakojo Marija, – įsitraukė į lošimą. Kai baigė, buvo jau netoli vidurnakčio. Tada paprašė savo gaspadorių Mečislovą paduoti arklius. Atsiveikinęs su namiškiais, klebonu ir kitais klebonais, išvažiavo. Atvažiavus prie į „Vėjų lankas“ besileidžiančios pakalnės, Mečislovas pri laikė arklius, kad į pakalnę palengva nusileistų. Taip jiems palengva besileidžiant, pasigirdo iš užpakalio smarkus arklių bėgimas ir ratų dardėjimas. Klebonas pradėjo duoti Mečislovui į nugarą ir šaukti:

– Suk į kraštą, kas čia taip beprotiškai lekia?

Bet į pakraštį pasukus, nebeliko nei lekiančių arklių, nei dundančių ratų.

Marijai pasakoti baigus, Stefanija juokaudama tarė:

– Neužsibūkime ir mes ilgai, kad ir mūs kas neišgąsdintų.

Taip besikalbant, štai jau ir Renavo bažnytkaimis. Kelios trobelės. Viena iš jų – vienintelio čia gyvenančio žydo namas. Toliau, po kairei, dirigento Broniaus Jonušo tėviškė, nemažas namas. Dar toliau sena, sena, tikras laužas, klebonija. O už jos, toj pačioj kelio pusėj, medžio parakanais aptvertas šventorius. Jo kampe stovi milžiniškas ažuolas, savo galingomis šakomis

saugojantis nuo šiaurės rūsčių vėjų seną, medinę, raudonomis plytomis grįstą bažnytelę. Toliau, po dešinę, kapinės su grafo bažnyčia. O už kapinių – kelias, abiejose pusėse beržais užsodintas, leidžiasi į pakalnę. Beržų šakos virš galvų susipynę, dėl to važiuojama lyg žaliu tuneliu iki pat Renavo dvaro.

Kokia čia graži vieta! Čia visai nepanašu į „Senąjį dvarą“, apie kurią rašė M. Pečkauskaitė. Nors šis dvaras gal ir daug senesnis, bet jis atrodo jaunai. Balti angliško stiliaus dvaro rūmai, stovį ant Varduvos upės, tarsi šypsojosi, saulės apšviesti.

Graži augmenija, baliustrados su vazomis, keliomis eilėmis besileidžiančios žemyn į apačioje tekančią Varduvą. Visa tai sudarė tokį vaizdą, lyg ne Lietuvoj, Žemaitijos pakrašty, būtum. Čia Marijos grožį mylinti siela, atrodo, galėjo išsiveržti iš kasdienybės varžtų ir didelio rojalio, stovinčio vienam iš salonų, garsais išsiliesti pro atidarytus rūmų langus į plačias, saulės spindulių pilnas erdves.

Po grafo mirties grafienė rūmuose nebegyveno. Gyveno netoli esančiame gana dideliame, mediniame, su salkomis name, kuris buvo vadinamas ofisina. Matyt, anksčiau čia gyveno rūmų aptarnautojų kolektyvas.

Atvykusias viešniąs pasitiko vienas dvaro darbininkas ir paėmė savo globon Gintarą.

Tuoį pasirodė ir pati grafienė, pareikšdama džiaugsmą dėl jų atvykimo. Pakvietė viešniąs į vidų. Rūmų apžiūrėti ir po parką pasivaikščioti nepasiūlė, nes viešnios čia buvo ne pirmą kartą. Gana erdviame valgomajame ant stalo jau buvo paruošti užkandžiai arbatėlei. Grafienė atsiprašė viešnių, norėdama apsirengti vakaro suknele. Dėl to viešnios paliko vienos.

Kaip pradžioje šio straipsnelio minėjau, panelė Marija mažai tevalgė išvažiuodama pietų. Dabar ji buvo labai alkana. Savo juodas akis vis kreipdavo į ant stalo piramidėje stovinčius labai trapius pyragaičius.

– Kaip aš išalkau! – pagaliau tarė ji savo draugei.

– Paimk pyragaitį ir greit suvalgysi, – pamokė Stefanija.

Alkis ją taip nugalėjęs, kad ji, vargšė, pamiršo apie tai, kad daugelį atvejų savo auklėtiniams buvo kalbėjusi apie susivaldymą, nusigalėjimą, ji juokaudama paėmė mažutį pyragaičio trupinėlį ir įsidėjo į burną. Ir... jo užteko, kad baisiai užsikostų. Tuo tarpu grįžo ir grafienė. Kaip nemaloniai jautėsi vargšė Marija, kad turėjo prisipažinti savo užsikostėjimo priežastį. O kosulio priežastį pasakyti reikėjo, nes grafienė pasiūlė vaistų nuo kosulio.

Šitaip buvo nubausta ta, kuri mokė kitus nusigalėjimo, o pati nenusigalėjo.

Nors toliau ir stengėsi linksmi kalbėti arbatėlės metu, nors valgė ją suviliojusius trapius pyragaičius, bet mintis, „kodėl aš taip silpna?“ jau nedavė ramybės.

Grafienei su panele Stefanija kalbant apie vaistus ir sveikatą, kuria grafiene negalėjo pasigirti, panelė Marija vis priekaištavo sau.

Kad labiau suprastume tą jos pergyvenimą, priminsiu vieną pavyzdį, kurį panelė Marija, kalbėdama savo auklėtiniais apie susivaldymą, jiems papasakojo ir kurį jos mokiniai taip gyvai nupasakoja savo atsiminimuose.

Štai kaip rašo mokinė Kazė Rubinaitė:

– Labiausiai ji ragino, kad nuo pat jaunų dienelių turime save valdyti ir ugdyti tvirtą nusistatymą. Pasakojo, kaip ji Šveicarijoje studijuodama mačiusi šitokį įvykį parduotuvėje.

„Pardavėjui reikėjo valandėlei kažkur išeiti ir jis prašė mane palaukti. Atsisėdau gale. Matau – įeina į krautuvę mažutė, kokių penkių metų mergaitė. Raudonskruostė, švarutė, kaip visi šveicarų vaikai, su paprasta, bet labai švaria jupele, vienoj rankelėj krepšelis, antroje suspausti pinigai. Neraudusi nieko krautuvėje, ji paliko bestovinti pas slenkstį, lyg nežinodama, ką daryti. Manęs ji turbūt nepastebėjo, nes sėdėjau pašalyje už durų. Žvalgytis jai nebuvo laiko, nes tuojuo jos akis patraukė didelė pintinė vyšnių, pastatyta palangėje. Ji paėjo pintinės linkui ir akis išpūtusi žiūrėjo į dideles, raudonas uogas. Paskui priėjo prie pat pintinės, kraipė galvelę, o mėlynos akelės vis taip smalsiai žiūrėjo, tarsi ėmusios iššoks iš veido į pintinę. „Dabar tuojuo ji semsis saujelę“, – maniau sau, sėdėdama tyliai, kad ji manęs nepastebėtų. Ir štai ji, ištiesusi rankelę, švelniai ima dvi uogeles. Dar valandėlę žiūri į jas iš visų pusių ir kiša prie lūpelių. Bet lūpelės neprasiveria, tik iš po jų kyšt liežuvelis ir gardžiai kelis kartus lyžteli vyšnias. Tai padaręs, vėl slepiasi už lūpelių, rankutė vėl tiesiasi, deda uogas į pintinę atgal, ir mergelė traukiasi toliau, tarsi norėdama atsitolinti nuo pagundos“.

Kaip mums malonu girdėti tokius jos pavyzdžius...

Taip ji mokė nusigalėjimo savo mokinius, o dabar pati nenusigalėjo. Be abejo, jai buvo gėda prieš tą mažą šveicarę mergelę, kuri mokėjo susivaldyti, o ji... ne.

Ir buvo nubausta.

Apie visa tai man papasakojo panelės draugė panelė Stefanija Martišauskaitė, kuri visa tai matė ir pergyveno. Taip pat prisiminė, kad jų kelionė atgal nebuvo tokia maloni, nes panelė Marija buvo susimąsčiusi ir savimi nepatenkinta.

Taip jau gyvenime yra, kad daug lengviau kitus pamokyti, kaip pačiam to, ko kitus mokai, laikytis. Žmogus vis palieka žmogus – silpnas ir greit suklystantis.

Nepažinta

Aprašant šiame straipsnelyje įvykį, man prisimena iš Advento meto Evangelijos Šv. Jono Krikštytojo žodžiai:

- Tarp jūsų stovi tas, kurio jūs nepažįstate.

Man mokytis nebeturint lėšų, buvau namuose. Tuo tarpu susirgo mano mamos mama – senutė, ir jos sielos reikalams sutvarkyti parvežėme kun. kleboną Bukontą.

Kai klebonas savo pareigas atliko, jis paklausė manęs, ar aš negalėčiau ateiti į kleboniją ir padaryti metrikų nuorašus, kuriuos turėjo siųsti į vyskupijos kurijos archyvą, prižadėdamas man atlyginti. Pasiūlė tuojau pat važiuoti kartu ir pradėti darbą.

Paskubomis pasiruošęs, išvažiavau kartu su klebonu ir tą pačią dieną pradėjau perrašinėti metrikus. Iki tol jie buvo perrašinėjami Marijos Pečkauskaitės ranka. Bet tai – nemažas darbas ir daug laiko užimęs. Matyt, Marija Pečkauskaitė tuo metu norėjo daugiau laiko skirti literatūriniam darbui, dėl to gal ji pati pasiūlė mane, kad turėčiau progos užsidirbti „ant batelių“. O gal ir pats klebonas Bukontas apie tai pagalvojo ir mane pasikvietė.

Buvo pavasaris, gegužės mėnuo. Kiekvieną rytą išeidavau ir rašydavau iki pavakarių. Gaudavau pietus, o pavakariais, išgėręs arbatos, grįždavau į namus.

Čia man tekdavo kiekvieną dieną susitikti su rašytoja, kartu pietauti ir pavakariais gerti arbatą.

Tokioj draugijoje man, kaimo bernaičiui, iš pradžių buvo labai nedrąsu. Ypač kad reikėjo sėsti prie stalo pietauti.

Kad netinkamai nepasielgčiau, stebėjau, kaip laikyti šaukštą, peilį ar šakutę, kaip kokią patiekalą valgyti. Tai man buvo labai naudinga mokykla. Padėkojęs už pietus, vėl sėsdavau prie savo darbo klebono raštinėje.

Ir klebonas Bukontas, ir Marija Pečkauskaitė mane pakalbindavo, kad nesiskubinčiau rašyti, kad stengčiau kiek galima gražiau ir aiškiau rašyti. Rausdavau dėl savo negražios rašysenos ir, žinoma, stengdavausi kiek galėdamas aiškiau rašyti. Iš kitos gi pusės, skubėjau, kad manęs kartais tinginiu nepalaikytų, kad noriu tik daugiau dienų rašyti. Mat už dieną man mokėdavo po vieną litą.

Čia dirbant ir prie vieno stalo valgant, aš galėjau stebėti tarpusavio klebonijos gyventojų santykius. Ir kai kas labai krito į akis – būtent seserų Pečkauskaičių tarpusavio santykiai.

Pietums ar arbatėlei prie didelio stalo valgomajame šitaip susėsdavome: viename stalo šone sėdėdavo kun. Bukontas, priešais, prie kito stalo šono, sėdėjo Marija Pečkauskaitė, sesuo Zofija sėdėjo prie vieno stalo galo, aš gi prie kito. Su manim kalbėdavo ir klebonas, ir panelė Marija. Kalbėdavosi juodu ir tarpusavyje. Panelė Zofija taip pat kalbėdavo su klebonu ir manimi. Bet seserys tarpusavyje niekada nesikalbėdavo. Atrodė, kad jos viena kitai neegzistuoja. Visuomet būdavo mandagios, neparodydavo jokio tarpusavio pykčio.

Tokius seserų tarpusavio santykius buvo pastebėjęs ir mano brolis Jonas, kuris klebonijoje tarnavo už berną. Jis pirmasis ir papasakojo mums apie tų dviejų seserų santykius. Zofija Pečkauskaitė buvo klebono ūkvedė. Visais ūkiškais reikalais tarnai kreipdavosi tik į panelę Zofiją.

Kartą kažkas didesnio atsitiko: ar gyvulys koks susirgo, ar kas panašaus. Brolis Jonas ėjo pas panelę Zofiją tartis ir, susitikęs kleboną, papasakojo ir jam. Kadangi Jonas susijaudinęs garsiai kalbėjo, per langą išgirdo ir panelė Marija. Būdama visoms nelaimėms jautri, ji išbėgo į gonkas pasiteirauti. Zofija, ją pamačiusi, tarsi sau, tarsi Jonui tarė:

– Ir ta išbėgo, lyg ji ką išmanytų.

Brolis Jonas, mums tai papasakojęs, pridėjo:

– Man taip keista, kad tos panos seserys taip nesutaria.

Ir kam tik teko arčiau su jomis susitikti, tas tuoj galėjo tai pastebėti.

Tai pastebėjęs, daugelis stato klausimą:

– Kokia yra to priežastis?

Į tą klausimą sunku atsakyti. Kiek man teko pažinti abi seseris, pastebėjau štai ką: jos buvo nepaprastai skirtingo būdo. Marija buvo altruistė, idealistė. Ją viliojo ir žavėjo, kas gražu, kilnu, kas padeda žmogui „dulkių pasauly tarnauti šviesos pasauliui“. Visuomet ji būdavo gerai nusiteikusi, o jei reikėjo kentėti, kentėjo viena, kad niekam savo kentėjimu nemalonumų nedarytų.

Zofija buvo visiška priešingybė. Ji rūpinosi žemiškais reikalais ir visuomet buvo pesimistė, nepatenkinta. Kai senatvėje, visiems artimiesiems išmirus, man aplankyti iš Ylakių atvažiavus, pradėdavo dejuoti, aš juokaudamas jai sakydavau:

– Pani nasvisko mus byc nie Peczkowska, ale Jęczewska, bo pajęcz i jeczi.

Tai išgirdusi, pažvelgdavo į mane, nusišypsodavo ir šypsodamasi pakartodavo: „Jęczewska“.

Šitas skirtingas būdas ir neleido joms būti artimomis, vienomis mintimis gyvenančiomis seserimis. Tik paskutinėje ligoje, pačioj gyvenimo pabaigoj, Zofija su nusižeminimu prisiartino prie mirties patale gulinčios sesers, ir ši priėmė ją kaip seserį.

Kada kartą, jau būdamas kunigu, apie šių seserų keistus santykius iškalbėjau su pas mane gyvenančia panelės Marijos geriausia drauge Židikuose, ši, į mane pažvelgusi, paklausė:

- Nejaugi klebonėlis nežinote?

- Ne, - atsakiau.

- Man pana Marija pati papasakojo, dėl ko viskas buvo, tik prašė niekam apie tai nesakyti. Tamstai, kaip kunigui, pasakysiu.

Ir papasakojo tai, dėl ko Marija taip skaudžiai pergyveno iki pat savo paskutiniųjų dienų. Ir tikiu, kad tik skaudūs pergyvenimai pakenkė ir mamatės, ir Marijos sveikatai.

Apsilankius pas panelę Zofiją, paimdavo kartais pagunda apie tai ją paklausti. Bet niekada nedrįsau. Suprantama, kad šis mano klausimas būtų jai atnaujinęs be galo skaudžią žaizdą... Norėdamas šia pagunda nusikratyti, pradėdavau juokauti, kad jos vienatvę palinksminčiau ir savo kassavaitiniais apsilankymais jos vienatvės dienas sutrumpinčiau.

Dėl to labai klysta tie, kurie mano, kad seserų Pečkauskaičių tokių santykių priežastis buvo varžymasis dėl kunigo Bukonto. Ši nuomonė neturi nei mažiausio pagrindo, ir ją visiškai neigiu.

Daugelis, kurie tuos seserų santykius matė, paliko Marijos nepažinę. Nepažinau jos ir aš, kol nesužinojau tikrosios viso to priežasties.

Palikime: ne mums teisti mirusiuosius, nes jie nebegali pasiteisinti ir save apginti.

Ir kitu atžvilgiu Marija Pečkauskaitė buvo nepažinta. Tai dėl savo didelio kuklumo. Daugelis žinojo, kad klebonijoje gyvena nepaprastai gera, vargšus ir nelaimingus mylinti panelė, bet kad ji buvo neeilinė asmenybė – jos nepažino nei tie, kurie pirmoj eilėj turėjo ją pažinti, nes dirbo pedagoginį darbą.

Atsimenu, vieną dieną, man klebonijoje metrikus rašant, po pietų, pavakarejant, kažkas pasibeldė į duris. Paprašius įėjo mokytojas T., iš Skliaustės kaimo. Jis norėjo susitikti kunigą kleboną ir kažkokiais reikalais pasikalbėti. Pasirodęs klebonas pasikvietė mokytoją į saloną ir, užsidaręs duris, ilgokai ten kalbėjosi.

Kai mokytojas ruošėsi jau išeiti, ant stalo valgomajame buvo padėta arbata, dėl to klebonas pakvietė ir mokytoją T. prie arbatos. Pasisodino jį šalia

savęs. Mes gi visi susėdome į savo įprastas vietas. Taigi rašytoja Marija Pečkauskaitė sėdėjo priešais mokytoją T.

Prie arbatos iš pradžių buvo kalbama apie šį bei tą. Paskui kalba nukrypo apie mokinius, jų auklėjimą.

Mokytojas T., šią temą palietus, prisiminė ir ne per seniausiai išleistą Foersterio veikalą „Jaunuomenės auklėjimas“. Apie tai kalbėdamas, jis šitaip pasakė:

– Tikrai didelės pagarbos yra vertas tas asmuo, kuris į mūsų kalbos rūbą įvilko šį taip gražų ir labai reikalingą auklėtojams veikalą.

Panelė Marija paraudo kaip rožė. Aš nustebęs žiūrėjau, nesuprasdamas, ar mokytojas juokauja, ar jis iš tikro nežino, kad prieš jį sėdi tas asmuo. Valandėlę visi sumišom, o paskui kunigas Bukontas, kaip buvo pratęs, žiūrėdamas per akinių viršų, su malonia šypsena kalbėjo:

– Susimildamas, susimildamas, ponas mokytojau, pareikškite, pareikškite tą savo pagarbą ir dėkingumą tam asmeniui, nes jis štai prieš jus prie šio stalo sėdi.

Kad būtumėt matę, koks buvo to mokytojo žvilgsnis, kuriuo jis pažvelgė į priešais sėdinčią rašytoją, kokia suglumusi buvo jo veido išraiška. Tikrai jis buvo didžios užuojautos vertas. Pažvelgęs į Mariją Pečkauskaitę, pamačiau, kad ir ji visa sumišusi. Jai labiausiai buvo skaudu, kad dėl jos asmens šis nuoširdus kaimo mokytojėlis atsidūrė tokioj nepatogioj padėty. Jis dar labiau paraudo ir, rodos, mieliau būtų pasikėlęs nuo stalo, bet to nepadarė.

Savo mintyse ji kaltino kunigą Bukontą, kuris ir ją, ir mokytoją T. į tokią padėtį pastatė.

Mokytojas gi, užuot ėjęs ir pareiškęs pagarbą ir dėkingumą, sėdėjo, į rašytoją įbedęs akis, tarsi netikėdamas klebono žodžiais, tarsi džiaugdamašis, kad turi laimės matyti didžiąją mūsų pedagogę, „Jaunuomenės auklėjimo“ vertėją.

Kalba toliau nebesirišo. Arbatėlė baigėsi savotiškoj nuotaikoj. Mokytojas atsisveikinęs išėjo.

Marija Pečkauskaitė tik giliu žvilgsniu pažvelgė į kunigą Bukontą ir, nė žodžio netarusi, pasitraukė į savo kambarėlius vikariate.

Ji buvo tarp mūsų ir mūsų buvo nepažinta.

Artimo meilė

Paprastai Židikų liaudžiai Marija Pečkauskaitė buvo labiausiai žinoma kaip didelė labdarė, kaip krikščioniškos artimo meilės pavyzdys, o ne kaip rašytoja, pedagogė. Jos širdies gerumą daug kas turėjo progos praktiškai pa-

tirti, kai tuo tarpu kaip pedagogę ją pažino tik tie, kurie turėjo progos mokyti jos įsteigtoje mokyklėlėje ar mes, kuriems mokykloje ateidavo dėstyti tikybos pamokų, jei kleboną kas nors sutrukdydavo.

Kad ji buvo rašytoja, taip pat paprasta liaudis nelabai domėjosi. Bet jos artimo meilės darbus matė visi. Apie tai, kad ji buvo labdarė, daug kas yra kalbėję ir rašę. Aš tik noriu savo atsiminimuose pažymėti, ką esu savo akimis matęs.

Kaip esu minėjęs, metrikus perrašinėdamas, pietaudavau klebonijoje. Ir ne kartą pastebėjau, kad jei kurią dieną būdavo paduodama geresnė mėsa, panelė Marija, geresnį gabalėlį paėmusi, susidėdavo į savo lėkštę, bet paimdavo atskirą lėkštelę iš bufeto ir į ją šį mėsos gabalėlį su garnyru įdėdavo. Tada ji pasitenkindavo tik viena sriuba. Ir niekas jos neklausdavo, kodėl taip daro, nes visi žinojo, kad tai bus po pietų nešama kuriam nors sergančiam vargšui.

Niekas jos neragindavo paimti kitą gabaliuką ir suvalgyti, nes visi žinojo, kad ir raginama, ir prašoma ji atsisakys tai padaryti.

Su tylia pagarba, jai nuo stalo pakilus, akių žvilgsniu palydėdavome ją, išeinančią iš valgomojo su lėkšte, kaip tikintieji palydi kunigą, nešantį ligoniams Švenčiausiąjį.

Tai man padarydavo tokį įspūdį, kurio ir dabar negaliu pamiršti.

Svajonė ir tikrovė

Praėjo didysis karas. Išgijo jo padarytos žaizdos. Lietuva, brangi tėvynė, prisikėlė laisvam gyvenimui. Praeitin slenką metai užgydė ir širdies žaizdas, kurias buvo padariusi brolių mirtis, o ypač mamatės netekimas. Nauji pažįstami, nauji draugai teikė daugiau džiaugsmo.

Nors ir nuvargusi, karo nualinta buvo tėvynė Lietuva, bet ji Marijai buvo brangi. Ji taip ją mylėjo ir taip norėjo, kad viskas joje būtų gražu ir gera.

Kartu su savo drauge Terese Martišauskaite ji išsiruošė važiuoti į Kauną traukiniu. Kai atvažiavo į Lūšės stotį, netrukus atėjo ir traukinys. Bilietus nusipirkusios, skuba į vagoną. O vagonai nebuvo tokie, kaip dabar. Į kiekvieną kupė durys buvo stačiai iš lauko. Kai įlipo į traukinį, pamatė, kaip labai nešvari buvo vagono kupė. Prišiukšlinta, primėtyta popierių, kojomis prinešta žemių.

Tokią nešvarą pamačiusi, Marija Pečkauskaitė savo draugei tarė:

– Pana Terėsa, juk gėda tokiam nešvariame vagonė važiuoti. Juk tai – lietuviškas traukinys. Pasidarykime tvarką. Bent kiek iššluokime tas žemes ir šiukšles.

Traukinys lyg tyčia neskubėjo. Dėl to jos susirado geležinkeliečių šluotą, išsišlavė, apšivalė dulkes ir pirmą kartą lietuvišku traukiniu išvažiavo į Kauną.

Tėvynės meilė, rūpestis tautos šviesia ateitimi, rodos, diena iš dienos vis labiau pripildė jos širdį ir sielą.

Įsitraukusi į visuomeninį darbą ir matydama tų darbų gražias pasekmes, Marija Pečkauskaitė jautėsi laiminga.

Blaivybės pastatytoj salėj buvo daromi susirinkimai, skaitomos paskaitos, statomi rinktiniai vaidinimai.

Ligoninėje-prieglaudoje keliolika senučių buvo aprūpintos visu pragyvenimu ir užtikrinta gydytojo pagalba.

Už visuomeninę veiklą, už savo gražius raštus, už nuopelnus auklėjimo srityje Lietuvos universitete Teologijos-filosofijos fakultetas 1928 metais suteikė Marijai Pečkauskaitei Filosofijos garbės daktaro laipsnį. Ji buvo apdovanota ir Gedimino ordinu. Visa tai ji priėmė labai kukliai ir be jokio didelio džiaugsmo.

Dabar buvo daugiau laiko, lengviau sėsti ir nuvažiuoti į Palangą pavašaroti Martišauskaičių namuose. Atliekamu laiku prisėsti prie rojalio ir pasikęsti Šopeno noktiurnų garsuose. Kunigas Bukontas dažnai paimdavo į rankas smuiką ir pravirkdydavo.

Marija Pečkauskaitė ir jos šeima buvo daug gero patyrusi iš kunigo Bukonto. O jis buvo už ją gerokai senesnis. Jo galvą jau puošė balti, sidabriniai plaukai. Kai jis, į rankas paėmęs smuiką, atsistodavo šalia rojalio sėdinčios Marijos, atrodydavo, kad čia stovi pats Listas. Taip jis tada buvo panašus į šį garsų muziką.

Su kiekvieno smuiko garso ir rojalio akordo nutilimu atrodydavo, kad tai – ateinančio gyvenimo vakaro priminimas.

Marija Pečkauskaitė pradėjo kurti ateities planus: ne tam, kad gyvenimą pradėtų iš naujo, bet tam, kad po tiek iškentėtų vargų, skausmų bei rūpesčių galėtų ramiai baigti gyvenimo dienas. Ji suprato, kad senstąs kunigas Bukontas nebeilgai galės klebonauti, kad reikės užleisti vietą jaunesniam, o pačiam pasitraukti į altariją.

Dabar ji galvojo, atsilygindama už globą ir visa gera, kunigą Bukontą apgyvendinti savo nuosavuose namuose. Jau kūrė idiliškus planus. Planavo, kuriame kambaryje pastatys rojalį, kad būtų geresnis rezonansas, kad galėtų pasidžiaugti muzikos garsais.

Tikrai labai gražiai atrodė ateitis, nors ir senatvės rūbu pridengta.

Tačiau kaip nepatvarūs yra žmogaus planai. Jie silpnesni už voratinklį.

Visai netikėtai kunigo Bukonto sveikata labai susilpnėjo. Vietos gydytojai nieko negalėjo padėti. Reikėjo vežti į Kauną pas profesorių Kuzmą operuotis.

Pūslės operacija, ypač anais laikais, medicinai nedaug tepažengus, buvo sunki. Profesorius Kuzma, apžiūrėjęs ligonį, pasakė, kad operacija sunki, bet būtina.

Marija Pečkauskaitė, paguldžiusi kleboną Bukontą ligoninėn, pati per dienų dienas ėjo iš bažnyčios į bažnyčią, meldama Viešpatį malonės taip sunkiam ligoniui.

Ji taip labai išgyveno savo geradario ligą, jog užmiršdavo, ar yra valgiusi, ar ne, nebejausdavo nei šalčio. Ji turėjo tik vieną tikslą – kad tik kunigas Bukontas išgytų.

Jos džiaugsmui, operacija pasisekė, ir ligonis po truputį pradėjo taisytis.

Kaip svarstyklėse – jei viena lėkštė kyla, kita leidžiasi. Taip buvo ir čia.

Kunigo Bukonto sveikata taisėsi, tuo tarpu Marijos Pečkauskaitės ir taip silpna sveikata po didelių išgyvenimų pradėjo dar labiau silpnėti. Nuo nevalgymo, nuo sušalimo pradėjo skaudėti ranka. Jokie vaistai nepadėjo. Liga dideliu žingsniu progresavo.

Klebonas sugrįžo į Židikus ir vėl galėjo dirbti savo darbą, eiti pareigas.

O Marija Pečkauskaitė nebegalėjo tęsti savo literatūrinio darbo. Buvo įpusėjusi versti Foersterio knygą „Kristus ir žmogaus gyvenimas“, bet paibaigti jos nebegalėjo. Ją baigė versti jos buvęs auklėtinis, dabar jau baigęs universitetą Antanas Kazakauskas. Ir muzikos garsų nebebuvo girdėti. Skaudančios rankos pirštai nebepajėgė paspausti klavišų.

Kalėdų antrą dieną vaistinėje būdavo svečių, atvykusių pasveikinti panelę Stefaniją Martišauskaitę. Visuomet ten dalyvaudavo ir panelė Marija. Bet 1929 metų gruodžio mėnesio 26 dieną ji jau nebeatvyko pasveikinti savo draugės, tik parašė atviruką, pasveikindama solenizantę. Po trumpų nuoširdžių sveikinimo žodžių pridėjo: „Negaliu pas jus ateiti, nes labai skauda ranka. Savo skausmais nenoriu drumsti Jūsų šventiškos nuotaikos. Marija“.

Praėjo žiema, aušo pavasaris. Klebonas visiškai pasitaisė. O ta, kuri ruošėsi rūpintis savo geradario senatve, buvo vis labiau silpstantis ligonis.

Sveikatai blogėjant, išvyksta į Kauną gydytis, bet nebeturi vilties išgyti ir dėl to netrukus grįžo į Židikus.

Sunki ir skaudi kaulų vėžio liga paguldė ją į kančių patalą.

Jos sergančios man nebeteko matyti, nes gyvenau tada pas brolių Žemalėje. Kai vieną kartą, atvykęs į Židikus, norėjau ją aplankyti ir padėkoti, kad mane, gyvenantį toli nuo Lietuvos, gražiojoje Italijoje, aplankė savo laiškučiu, nebebuvau jos priimtas: ji buvo labai silpna. O jos ranka man rašytą atviruką laikiau kaip kokią relikviją, kol gyvenimo žiauri ranka ją iš manęs išplėšė.

Jos draugės panelės Martišauskaitės vardinių proga liepos 22 dieną išmeldė visus vargšus, kad melstūsi už sunkiai sergančią geradarę. Tai buvo paskutinis jos pasveikinimas vardinių proga šioje žemėje.

1930 metais liepos 24 dieną Marija Pečkauskaitė baigė savo gyvenimo giesmę ir užmigo amžinu miegu, palikdama neišdildomą pėdsaką – gražių atsiminimų ne tik savo artimiesiems, bet ir visai tautai.

Laidotuvės

Laidotuvės įvyko sekmadienį, kai Židikų kapinėse esančioje koplytėlėje buvo Šv. Onos atlaidai. Ir koks supuolimas. Tų atlaidų proga Marija Pečkauskaitė ruošdavo vargšų naudai loteriją, ir tokią dieną, vargšų apraudota ir didelės žmonių minios palydėta, buvo šalia koplyčios savo mamatės kape palaidota. Židikai nebuvo matę tokių laidotuvių. Daugybė vainikų, vienas net žydų bendruomenės, daugybė gėlių, aukšti svečiai, organizacijų centrų ir seserų vienuolių delegacijos. Laidotuvių eisenoje buvo nešamas ir jos ordinas, kurį, pagal jos norą, nešė jos mylima mokinė Kazė Rubinaitė.

Studentai nešė jos palaikus į amžino poilsio vietą. Tumas-Vaižgantas, didelis jos talento ir asmenybės gerbėjas, vadovavo laidotuvių apeigoms. Miestelis pasipuošė tautinėmis, juodais kaspinais perrištomis vėliavomis.

Atkastame mamatės kape dar buvo likę mamatės keli kaulėliai ir kaulkolė. Greitosiomis buvo išbetonuotas cementinis rūsys. Jame ir buvo palaidota a.a. Marijos Pečkauskaitės palaikai kartu su jos mamatės kaulėliais.

Pabaigos pastabos

Kunigo Martinkaus, vokiečių okupacijos metais klebonavusio Židikuose, rūpesčiu senoji medinė koplyčia, šalia kurios buvo palaidota a.a. Marija Pečkauskaitė, buvo nugriauta ir ant jos kapo pastatyta nauja raudonų plytų gotikos stiliaus koplyčia. Jo rūpesčiu buvo taip pat pavyzdingai sutvarkytos kapinės, kurios ir dabar stebina savo grožiu atvykusias ekskursijas pagerbti didžiosios pedagogės Marijos Pečkauskaitės. Kaip buvo liūdna, kad 1970 metais, jos mirties 40 metų sukakties proga, atvykusieji į Židikus nebuvo įleidžiami į koplyčią jos pagerbti ir padėti gėlių. Tai kažkas barbariška.

1978.VI.1

Ylakiai